

LUNDS
UNIVERSITET

Rättssociologiska enheten

RÄSK01 Rättssociologi: Examensarbete för kandidatexamen, 61-90 hp

Kandidatuppsats

HT 2011

Det offentliga bemötandet av icke ideala brottsoffer inom det svenska rättsväsendet

En rättssociologisk studie av brottsofferbegreppets betydelse för rättsväsendets arbete

Handledare: Marie Appelstrand
Examinator: Karsten Åström

Författare: Emmy Holmlund

ABSTRACT

Title: How the Swedish judiciary treats non ideal crime victims

Author: Emmy Holmlund

The main purpose of this study is to examine whether a specific group of non ideal crime victims senses that the standard view of the ideal crime victim stands in the way of them getting the help from the judiciary that they are entitled to. If a discrepancy between theory and practice do exists, then why does it exist and what changes need to be done to eliminate it?

These questions have been studied from a sociology of law point of view and the main tool for analyzing the results has been norm theory used in sociology of law. In addition, the term ideal victim coined by the Norwegian criminologist Nils Christie has been used to analyze whether a specific group of crime victims is to be considered as ideal or non ideal crime victims. Firstly, a qualitative documentary study was made of the policy documents and laws that control how the police and the public prosecutors treat crime victims. I also conducted interviews with representatives from the police department, the public prosecutor's office and two different nonprofit organizations to see if and how these documents and laws have an impact on the work of the judiciary. Lastly, I interviewed three crime victims with some sort of developmental disorder like ADHD and/or pervasive development disorders such as autism and Asperger syndrome to explain how a specific group of non ideal crime victims experience the contact with the judiciary.

The result shows that neither policy documents or laws contain practical directions for the judiciary and they only briefly deal with the fact that crime victims is not a homogeneous group. It also indicates that the policy documents and laws lack proper guidelines and proper definitions of important concepts such as 'crime victim' to have an actual impact on the judiciary. The result also concludes that a specific group of non ideal crime victims experiences that they do not get the help from the judiciary that they need and are entitled to.

My conclusion from this study is that the lack of a legal definition of the term crime victim is of great importance for how crime victims are treated. Furthermore, the problems with the crime victim issues can be explained by a lack of knowledge and an insufficient system. From these conclusions it is clear that many crime victims still to this day are not treated appropriately by the judiciary and do not get the help they need.

Keywords: Non ideal crime victims, sociology of law, norm theory, ideal crime victims, developmental disorder

Nyckelord: Icke ideala brottsoffer, rättssociologi, normteori, ideala brottsoffer, neuropsykiatriska funktionshinder

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Abstract	2
Förkortningar	5
1. Inledning	6
1.1 Syfte	7
1.2 Rättssociologisk relevans	7
1.3 Avgränsningar och definitioner.....	8
1.4 Disposition	9
2. Bakgrund och utgångspunkter	9
2.1 Brottsoffer och rättsväsendet	9
2.2 Brottsoffer och målsägande.....	10
2.3 Neuropsykiatriska funktionshinder.....	12
3. Tidigare forskning	13
3.1 Brottsofferbegreppet	13
3.2 Brottsofferhanteringen inom rättsväsendet.....	14
3.3 Funktionshindrade brottsoffer	15
4. Teoretiska utgångspunkter	16
4.1 Ideala och icke ideala brottsoffer	16
4.2 Normteori inom rättssociologin	18
5. Metod och material	20
5.1 Förberedelser	20
5.2 Dokumentanalys	20
5.3 Intervjuer	21
5.3.1 Telefonintervjuer.....	22
5.3.2 Internetmetoden.....	23
5.3.3 Deltagare och urval	23
5.3.4 Tillvägagångssätt	24
5.4 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet.....	26
5.5 Metodproblem	27
5.6 Etik och forskarjagets roll.....	28
6. Resultat	28
6.1 Polisens brottsofferarbete	28
6.1.1 Polisens riktlinjer	28
6.1.2 Polisens skyldigheter enligt lag	31
6.1.3 Polisens brottsofferarbete i praktiken.....	32

6.2 Åklagarnas brottsofferarbete	34
6.2.1 Åklagarnas riktlinjer	34
6.2.2 Åklagarnas skyldigheter enligt lag	35
6.2.3 Åklagarmyndighetens brottsofferarbete i praktiken.....	36
6.3 Att ha ett neuropsykiatriskt funktionshinder och vara brottsoffer	37
6.3.1 Fördomsproblemet	37
6.3.2 Trovärdighetsproblemet	38
6.3.3 Kunskaps- och kommunikationsproblemet.....	40
7. Analys.....	41
7.1 Avsaknaden av en rättsligt bindande definition av brottsofferbegreppet	41
7.2 Personer med NPF som icke ideala brottsoffer	43
7.3 Avsaknaden av ett aktivt arbete kring de så kallade icke ideala brottsoffren	46
8. Sammanfattande diskussion	50
8.1 Förslag till fortsatt forskning	53
Källförteckning	54
Bilagor	56
Bilaga 1: Foruminlägg	56
Bilaga 2: Manual till intervju med polis, åklagare och organisationer	57

FÖRKORTNINGAR

BOJ	Brottsofferjourernas Riksförbund
BrOM	Brottsoffermyndigheten
BRÅ	Brottsförebyggande Rådet
FuK	Förundersökningskungörelsen (1947:948)
NPF	Neuropsykiatriskt/neuropsykiatriska funktionshinder
PF	Polisförordningen (1998:1558)
PL	Polislagen (1984:387)
RF	Regeringsformen (1974:152)
RPS	Rikspolisstyrelsen
RÅ	Riksåklagaren
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
SOU	Statens offentliga utredningar

1. INLEDNING

“People have a hard time accepting the fact that bad things can happen to good people, and therefore, people will often alter their perceptions of a victim, assuming that they must somehow be at fault.” - Albert Camus

I början av arbetet med denna uppsats hittade jag detta citat och kände direkt att det med så få ord beskrev det jag ville fokusera min kandidatuppsats på. Det är först under de senaste årtiondena som brottsoffer uppmärksammas inom det brottsbekämpande arbetet. I Sverige uppmärksammades brottsoffrens situation inom såväl forskning som lagstiftning först under 1980-talet varpå ett omfattande brottsofferstödande arbete har vuxit fram (Lewin 2002, s. 11). Trots det ökade intresset för brottsoffer (se bland annat Lindgren 2004) så finns det fortfarande en kunskapslucka när det kommer till brottsoffer och deras reaktioner och behov och det saknas fortfarande en enhetlig definition av vem som faktiskt anses vara ett brottsoffer. Brottsoffer är dessutom inte en homogen grupp utan består av många olika typer av människor med olika behov. Många människor, inte enbart personer som har en roll inom rättsväsendet, verkar nämligen ha en schablonbild av ett typiskt brottsoffer något som kännetecknas av uppfattningen om ett så kallat ”idealoffer”. Den allmänna bilden av ett idealoffer är väldigt onyanserat vilket skapar problem för de brottsoffer som inte passar in i denna bild, de så kallade icke ideala brottsoffren. Samtidigt finns indikationer på att rättsväsendets bemötande av olika brottsoffer fortfarande varierar beroende på vilken typ av brottsoffer det handlar om (Lindgren 2004, s. 311) samtidigt som de brottsoffer som benämns som just otypiska eller icke ideala är mest missnöjda med kontakten med rättsväsendet (BRÅ-rapport 2010:1, s. 77).

När rättsväsendet inte räcker till är det dessutom de grupper som redan befinner sig i en utsatt position som drabbas hårdast. Enligt nyligen utförda studier har varannan kvinna med ett funktionshinder någon gång efter 15 års ålder utsatts för våld av en man (Dagens Nyheter, 9 oktober 2011) och tidigare diskussioner visar på att funktionshindrade som utsätts för brott inte får den hjälp de behöver av rättsväsendet (Sveriges Radio, 10 oktober 2011). Enligt en rapport framtagen av Handikappförbunden (2011) har flera förbund även påpekat den generella svårigheten för enskilda med funktionsnedsättning att hävda sina rättigheter och behov gentemot samhällsapparaten något som kan medföra problem när funktionshindrade

kommer i kontakt med rättsväsendet. Att funktionshindrade brottsoffer inte får den hjälp de behöver och har rätt till av rättsväsendet kan inte accepteras men hur upplever de själva kontakten med rättsväsendet? Är det även så att funktionshindrade brottsoffer är missnöjda med kontakten med rättsväsendet? Kan det i så fall vara så att förklaringen till rättsväsendets otillräckliga hjälp till funktionshindrade brottsoffer ligger i att uppfattningen om ”idealoffret” påverkar rättsväsendets arbete och att funktionshindrade brottsoffer då faller under kategorin icke ideala brottsoffer? Med detta som utgångspunkt avser jag att i denna uppsats undersöka om brottsoffer med så kallade neuropsykiatriska funktionshinder (se avsnitt 2.3 nedan för mer information) upplevt några problem i kontakten med rättsväsendet och, om så är fallet, undersöka vad dessa problem kan bero på och om det faktiskt är så att bilden av det ideala brottsoffret påverkar rättsväsendets arbete.

1.1 Syfte

Det övergripande syftet med min uppsats är att undersöka varför en viss grupp icke ideala brottsoffer inte får den hjälp de behöver av rättsväsendet. Att vissa brottsoffergrupper upplever rättsväsendets bemötande som dåligt bör inte accepteras och därför bör en förändring av rättsväsendets brottsofferarbete ske. Med detta som utgångspunkt har jag undersökt hur polis och åklagare tillämpar de teoretiska riktlinjerna i sitt praktiska arbete samt vad en eventuell diskrepans mellan riktlinjer och tillämpning kan bero på.

1.2 Rättssociologisk relevans

Enligt den norske rättssociologen Thomas Mathiesen (2005) handlar ämnet rättssociologi om hur rättsväsendet, både de formellt antagna rättsreglerna och de informellt antagna sociala normerna, är sammanvävda med alla förhållanden som ingår i vårt samhälle. Mathiesen (2005) har formulerat tre frågeställningar som är centrala inom rättssociologin nämligen, i vilken utsträckning samhällsförhållandena påverkar rättsregler och andra rättsliga faktorer, vilken utsträckning rättsregler och andra rättsliga faktorer påverkar andra samhällsförhållanden samt i vilken utsträckning det existerar en växelverkan mellan rättsregler och andra rättsliga faktorer å ena sidan och samhällsförhållanden i övrigt å andra sidan? Med denna utgångspunkt ligger fokus på ett samhällsvetenskapligt problem som ska förklaras och undersökas och det centrala är lagarnas relation till normer, det vill säga om det finns en överensstämmelse mellan norm och rättsregel. Problemet med brottsofferhanteringen

är att den praktiska tillämpningen inte återspeglar lagstiftarens intentioner och det är först med en rättssociologisk ansats som det går att belysa detta problem.

1.3 Avgränsningar & definitioner

Det är enligt Kvale (1997) viktigt att avgränsa sitt urval så specifikt som det bara går vid en kvalitativ undersökning. Denna uppsats utgår från *brottsoffer* som personer som blivit utsatta för någon typ av brottslig händelse, som det juridiskt definieras i Brottsbalken, som vållat skada mot den egna personen. Eftersom uppsatsens syfte kretsar kring en viss grupp icke ideala brottsoffer och konsekvenserna av händelsen och inte offer som blivit utsatta för vissa specifika brott och den brottsliga händelsen i sig så har ingen ytterligare avgränsning gällande brottets karaktär gjorts.

För ytterligare avgränsning kommer uppsatsens fokus ligga på *vuxna funktionshindrade män* som brottsoffer. Anledningen till denna begränsning är för att hanteringen av barn och vuxna kan skilja sig åt markant. Detta beror främst på skillnaden gällande rättsliga skyldigheter och rättigheter mellan vuxna och barn då exempelvis barn under 15 år enligt lagen inte är straffmyndiga. För enkelhetens skull har gränsen satts vid myndighetsåldern, 18 år, då personer som passerat gränsen för straffmyndighet men ännu inte kommit upp i myndighetsåldern antingen fortfarande räknas som barn eller som unga vuxna. Någon övre åldersgräns har inte satts då jag utgår från att ingen skillnad i hanteringen av brottsoffer görs utifrån hög eller låg vuxen ålder. Eftersom en stor del av den tidigare forskningen har sitt fokus på kvinnliga brottsoffer med funktionshinder (BRÅ-rapport 2007:26, s. 25) så är de kvalitativa brottsofferintervjuerna även avgränsade till funktionshindrade män. Detta för att belysa männens situation ytterligare.

Även begreppen *funktionshinder* och *funktionshindrad*, vilka ofta används synonymt med begreppet handikapp (Lewin 2002, s. 22), kommer vara av stor vikt för uppsatsen. Olika typer av funktionshinder skiljer sig åt dels vad gäller art och grad men även på vilket sätt och i vilken utsträckning en funktionshindrad persons livsvillkor påverkas (Malmberg & Färm 2008, s. 24). Nationalencyklopedin definierar funktionshinder som en ”begränsning av en individs fysiska eller psykiska funktionsförmåga i en viss situation eller i en viss miljö” (Nationalencyklopedin, 6 oktober 2011). Eftersom gruppen ”funktionshindrade” är otroligt stor så kommer denna uppsats att vara avgränsad till personer med någon form av *neuropsykiatriskt funktionshinder* (se avsnitt 2.3 nedan för mer information).

Enligt Sveriges Domstolars hemsida innefattar rättsväsendet eller rättsväsendet förutom Sveriges Domstolar även Polisen, Åklagarmyndigheten, Rättsmedicinalverket, Ekobrottsmyndigheten, Kriminalvården, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten samt Tullverket. På grund av utrymmesbrist kommer denna uppsats endast att fokusera på två av aktörerna, nämligen polis och åklagare. När termen *rättsväsendet* används i texten syftar det på dessa två aktörer.

1.4 Disposition

Uppsatsen inleds med en utförlig redogörelse för arbetets inledning innehållande grundläggande information så som uppsatsens utgångspunkt i form av syfte och frågeställningar och ämnets bakgrund och viktiga begrepp. Därefter har tidigare forskning inom området sammanfattats samt val av metod och teoretiska utgångspunkter redogjorts för. Avslutningsvis har sedan resultat och analys redogjorts för i två separata kapitel, följt av ett kapitel innehållandes diskussion och tankar och idéer kring fortsatt forskning inom ämnet.

2. BAKGRUND OCH UTGÅNGSPUNKTER

2.1 Brottsoffer och rättsväsendet

En undersökning genomförd av BRÅ visade att ungefär en tredjedel av den svenska befolkningen under 2006 upplevde att de hade en stor tillit till att rättsväsendet bemöter brottsoffer på ett bra sätt. Lika många uppgav dock att de hade ett litet förtroende för hur rättsväsendet behandlar de som utsatts för ett brott (BRÅ-rapport 2007:9, s. 21). Att en så stor del av befolkningen inte känner förtroendet för rättsväsendets stöd- och hjälparbete är anmärkningsvärt och talar även för att ytterligare studier som lyfter fram brottsoffren är önskvärda. Enligt den så kallade likhetsprincipen är alla lika inför lagen och alla lika fall ska behandlas lika. I svensk rätt regleras detta främst genom RB 1 kap. 9 §.

”Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet.”

Även i de så kallade Domarreglerna stadgas under punkt 21 att:

”Lika brott kräver lika straff, och därför skall man icke se därefter, att en är fattig eller rik, utan straffa den ena som den andra, där lika brott äro.”

Dessa regler syftar dock främst på de personer som begår brotten och inte på den minst lika viktiga brottsoffergruppen. För att bekämpa brott har det lagts mycket tid och kraft på att identifiera och hantera gärningsmännen medan brottsoffrens situation uppmärksammades här i Sverige först under 1980-talet (Lewin 2002, s. 11). Sedan dess har flera undersökningar inom området gjorts, något som inneburit att brottsofferperspektivet har lyfts fram inom hela rättsväsendet och ökad forskning har lett till ökad förståelse och handlingsplaner har tagits fram som ska fungera till fördel för brottsoffren. Inom polisen har Rikspolisstyrelsen arbetat med att ta fram rapporter som behandlar brottsofferproblematiken samtidigt som myndigheten satsat på utbildning inom området (Lindgren 2004, s. 160). Idag följer polisen en handlingsplan som innehåller konkreta åtgärder avseende brottsoffrens rättigheter och polisens skyldigheter (Lindgren 2004, s. 163). Även åklagare och domare har ett viktigt ansvar gentemot brottsoffren och åklagarna följer en handlingsplan gällande brottsofferhanteringen framtagen av Riksåklagaren, som liknar polisens.

Det finns dock indikationer på att rättsväsendets bemötande av olika brottsoffer fortfarande varierar beroende på vilken typ av brottsoffer det handlar om (Lindgren 2004, s. 311) samtidigt som de brottsoffer som benämns som otypiska eller icke ideala är mest missnöjda med deras kontakt med rättsväsendet (BRÅ-rapport 2010:1, s. 77). Detta tyder på att det finns tydliga brister i rättsväsendets hantering av brottsoffer vilket i sin tur kan vara en förklaring till varför en så pass stor del som en tredjedel av befolkningen inte känner något förtroende för rättsväsendet. Myndigheterna har med sin strävan efter en bättre brottsofferhantering goda intentioner men det är uppenbarligen fortfarande brister inom området och då lagen tydligt stadgar att alla har rätt till likabehandling så borde detta inte enbart gälla för gärningsmännen utan även för brottsoffren.

2.2 Brottsoffer och målsägande

Brottsoffer

Begreppet brottsoffer är ett relativt sentida begrepp då det inte började användas förrän under 1970-talet (Lindgren mfl 2001, s. 27). Fortfarande idag saknas en enhetlig definition av begreppet och en förklaringsgrund till svårigheten att enas om en gemensam definition av begreppet brottsoffer, är att det saknas en legaldefinition. Det saknas dock idag en enhetlig definition av vem som anses vara ett brottsoffer och begreppet har heller ingen juridisk betydelse (BRÅ idéskrift nr 15, s. 10). Av de definitioner som finns omfattas olika typer av brottsoffer samtidigt som begreppet har olika innebörd beroende på utgångspunkt och vissa

definitioner är vidare än andra (Lindgren 2004, s. 25). Detta kan orsaka svårigheter då en person som blivit drabbad av ett brott får möjligheter till stöd i form av ekonomisk ersättning, medicinsk, psykologisk, social hjälp och rehabilitering först när personen fått en ”offerstatus” (ibid.). En förklaringsgrund till svårigheten att enas om en gemensam definition av begreppet brottsoffer, är att det saknas en legaldefinition. En brottsofferdefinition finns dock i Förenta nationernas deklARATION om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk.

”Offer innebär personer som, enskilt eller gemensamt, har lidit skada, inklusive fysisk eller psykisk skada, känslomässigt lidande, ekonomisk förlust eller väsentlig försämring av sina grundläggande rättigheter, genom handlingar eller underlåtelser som strider mot strafflagar som gäller i Medlemsstaterna, inklusive de lagar som förbjuder brottsligt maktmissbruk.” (FN 1985, tillägg 1.)

Denna definition är ganska vid och innebär bland annat att en person är att anse som ett offer oavsett om gärningsmannen är identifierad, gripen, åtalad eller dömd. Det innefattar även handlingar som inte omfattas av nationell rätt men som bryter mot internationellt erkända normer gällande mänskliga rättigheter. Trots att en rättslig brottsofferdefinition saknas nämns brottsofferbegreppet i ett par förarbeten, dels i proposition 2000/2001:79 *Stöd till brottsoffer* och dels i SOU 1998:40 *Brottsoffer. Vad har gjorts? Vad bör göras?*, Betänkande av Brottsofferutredningen. Det konstateras här först och främst att begreppet brottsoffer inte existerar som legaldefinition samtidigt som begreppet målsägande har en mer funktionell definition än brottsofferbegreppet (SOU 1998:40, s. 73-74, proposition 2000/2001:79, punkt 4). I utredningen utgår man främst från brottsoffer som fysiska personer som direkt drabbats av ett brott men i vissa delar utgår man även från en vidare krets där även de som indirekt drabbats av ett brott, exempelvis anhöriga till någon som har dödats genom brott, räknas som brottsoffer (SOU 1998:40, s. 73). I propositionen påpekas det att det finns många definitioner av brottsofferbegreppet och i de fall definitionen är av direkt betydelse för tillämpningen av en lagregel används istället målsägandebegreppet (proposition 2000/2001:79, punkt 4). Problemet med avsaknaden av en enhetlig definition av brottsofferbegreppet och av brottsofferbegreppet i lagen påtalas alltså här tydligt. Enligt detta är det uppenbart att lagstiftaren själv bidrar till det problem som uppstår när det kommer till rättsväsendets brottsofferarbete. Handlingsplaner för hur brottsoffer ska hanteras tas fram men varken lagstiftaren eller myndigheterna vet exakt vem som ska anses vara ett brottsoffer då de hellre använder sig av målsägandebegreppet. Brottsofferbegreppet är med således ett mycket

svåränvänt begrepp just på grund av att det inte finns någon allmänt accepterad definition av begreppet, vilket denna studie avser att belysa. Eftersom denna studie ska belysa relationen mellan brottsoffer och rättsväsendets brottsofferhantering så är det självklart att brottsofferbegreppet är en del av och är av stor vikt.

Målsägande

Den juridiskt korrekta termen för att beteckna någon som blivit utsatt för ett brott är *målsägande* vilket enligt RB 20 kap. 8 § 4 st. definieras som ”*den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada*”. Denna definition innehåller tre rekvisit varav det första anger att målsäganderätten tillkommer den person vars intresse skyddas genom aktuellt straffbud medan det tredje rekvisitet fokuserar på den ekonomiska skadan. Det mest oklara av rekvisiten är dock rekvisitet ”*därav blivit förnärmad*”. Detta handlar enligt Heuman (1973) inte enbart om att en person enbart ska känna sig förnärmad eller kränkt utan det handlar om att det objektivt måste kunna fastslås att personen faktiskt är förnärmad men det saknas både vägledande praxis och uttömmande definition i doktrinen. En tydlig förklaring av begreppet finns inte heller att hitta i någon av de förarbeten som finns till rättsregeln. Detta innebär att det inte enbart är brottsofferbegreppet som saknar en tydlig definition då det uppenbarligen även existerar vissa oklarheter gällande vem som kan räknas som målsäganden.

2.3 Neuropsykiatriska funktionshinder

NPF är en akronym för neuropsykiatriska funktionshinder vilka är en grupp psykiska sjukdomar som fått stor uppmärksamhet de senaste årtiondena (Karlsson 2007, s. 561). De vanligaste neuropsykiatriska sjukdomarna är ADHD, Asperger's syndrom och Tourette's syndrom. ADHD karaktäriseras av tre särdrag: ouppmärksamhet, hyperaktivitet och impulsivitet som i praktiken visar sig genom att personen har svårt att koncentrera sig på en specifik uppgift, är lättstörd av omgivningen, har svårt att sitta stilla, pratar överdrivet mycket samt har svårt att vänta på sin tur (Karlsson 2007, s. 562). Asperger's syndrom, även kallat lätt autism, i sin tur visar sig i dels nedsatt förmåga till social interaktion och dels i begränsade, repetitiva och stereotypa mönster i beteende, intressen och aktiviteter (Karlsson 2007, s. 565). Detta handlar om att personen i fråga har svårt att koppla ögonkontakt, ansiktsuttryck, kroppshållning och gester till den sociala interaktionen i kombination med en extrem fixering vid rutiner och ritualer eller stereotypa och upprepade motoriska manér, som exempelvis vifta med händerna. Tourette's syndrom i sin tur utmärks av plötsliga, snabba,

upprepade, arytmiska och stereotypiska muskelrörelser och vokala yttringar. Utöver detta kan en person med Tourette's lida av koncentrations- och uppmärksamhetssvårigheter trots att de inte är hyperaktiva, överdrivet aggressiva, lider av tvångstankar, depression eller ångest (Karlsson 2007, s. 567). Ett neuropsykiatriskt funktionshinder är alltså ett "osynligt" funktionshinder då man inte rent fysiskt kan se att en person har detta funktionshinder, som man kan göra med någon som har Downs syndrom eller är blind. De flesta problem en person med ett NPF stöter på är kopplade till det faktum att han eller hon vid första anblicken ser ut som vilken annan människa som helst och i egenskap av brottsoffer kanske dessa personer inte upplevs som speciellt svaga. I verkligheten är dock NPF-brottsoffer inte alls så "starka" som de kan se ut att vara. De reagerar på grund av sitt funktionshinder förmodligen inte på samma sätt och kan därmed inte förhålla sig till händelser på samma sätt som en person som inte har ett NPF. Skillnaden mellan NPF-brottsoffers synliga styrka och deras osynliga svagheter gör dem till en mycket intressant brottsoffergrupp att studera.

3. TIDIGARE FORSKNING

3.1 Brottsofferbegreppet

Forskningen om brottsofferbegreppet är mycket omfattande, något som kan bero på att det råder skilda meningar om vilken tolkning begreppet ska ges. Utgångspunkten för huvuddelen av forskningen är dock *Förenta nationernas deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk*. Ett exempel är Magnus Lindgren (2004) som i sin avhandling *Brottsoffer i rättsprocessen – Om ideala brottsoffer och goda myndigheter* från 2004 har gått igenom olika definitioner av vad ett brottsoffer är. Han konstaterar att begreppet är problematiskt då det idag inte finns någon allmänt accepterad definition av vem eller vilka som är att betrakta som brottsoffer. Huvudfokus på brottsofferbegreppet hittas även i en magisteruppsats, "*Vad är ett brottsoffer?*", skriven av Kristin Fransson (2004) från Samhälls- och kulturanalysprogrammet vid Linköpings Universitet. Fransson gör här en kritisk diskursanalys av brottsofferbegreppet som det benämns i internationella, nationella och vetenskapliga dokument och Fransson konstaterar att synen på brottsoffer och brottsofferdiskursen är avgörande för hur brottsoffer bemöts och vilket stöd de får. Exempel på internationell forskning finns från en rad länder. Bland annat utförde Sandra Sicurella (2008) en undersökning i Italien bland studenter om vem som anses vara ett brottsoffer, vilka problem ett brottsoffer möter, känslor gentemot brottsoffer, synen på rättsväsendets hantering av brottsoffer samt åsikter om brottsofferstöd. Majoriteten av deltagarna i denna undersökning

ansåg att ett brottsoffer först och främst är en person som blivit utsatt för någon form av orättvisa. I artikeln *Controversial and Critical Issues with Crime Victims: Current Research Begins to Reconcile the Debates* (2008) belyser författarna det faktum att den amerikanska rättsväsendet fortfarande idag på 2000-talet inte förstår sig på vissa typer av brottsoffer, däribland personer som fallit offer för human trafficking, och att de därigenom inte får den hjälp de behöver och har rätt till. Den allmänna slutsatsen inom såväl den internationella som nationella forskningen gällande brottsofferbegreppet är att det inte finns någon formellt nedskrivna definition av exakt vad ett brottsoffer är, något som indirekt påverkar synen på brottsoffer och därmed hur brottsoffer bemöts. Som tidigare nämnt (se avsnitt 2.2 ovan) saknas även en tydlig definition av målsägandebegreppet då en enhetlig tolkning saknas i såväl praxis som doktrin. Larsson (2007) spekulerar i sin uppsats *När brottsoffret är den enda bevisningen* om det kan vara så att denna del av juridiken sällan vållar problem i praktiken och att det är därför det, utöver avsaknaden av en brottsofferdefinition, även saknas en tydlig tolkning av målsägandedefinitionen.

3.2 Brottsofferhanteringen inom rättsväsendet

Vidare hanterar Magnus Lindgren i tidigare nämnda avhandling även hur brottsoffren hanteras inom det svenska rättsväsendet och hur brottsoffren själva upplevde kontakten med rättsväsendet. Lindgren konstaterar här att exempelvis polisen har en nationell handlingsplan att följa när det gäller hanteringen och bemötandet av brottsoffren men trots ökad förståelse och intresse för brottsoffren inom svensk rätt så har det i praktiken fortfarande inte skett speciellt stora förändringar. Det har varit svårt att utforma och förändra verksamheten så att de överensstämmer med de styrandes intentioner. Enligt de undersökningar som Lindgren genomfört i samband med sin forskning är majoriteten av brottsoffren nöjda med hur de blivit bemötta av både polis, åklagare och domstol. Det finns dock fortfarande ett mindre antal, därmed inte sagt mindre betydande, brottsoffer som inte alls är nöjda med kontakten med rättsväsendet vilket visar på att det fortfarande existerar brister som det bör läggas ner arbete på för att eliminera. En av de myndigheter som arbetar med brottsofferfrågan är Brottsförebyggande rådet som bland annat driver forsknings- och utvecklingsprogrammet *Allmänhetens möte med och förtroende för rättsväsendet*. Inom detta program drivs ett projekt kallat Brottsoffers kontakter med rättsväsendet inom vilket BRÅ publicerat en rapport där de kartlägger just brottsoffer kontakter med rättsväsendet (BRÅ-rapport 2010:1, s. 5). I likhet med Lindgrens (2004) studie konstaterar BRÅ att brottsoffren överlag är nöjda med kontakten de haft med rättsväsendet men att en liten del, ungefär vart sjätte brottsoffer, fortfarande har

negativa erfarenheter av kontakten med rättsväsendet. Vidare konstateras här att den grupp som är minst nöjd med sin kontakt med rättsväsendet är de brottsoffer som inte stämmer överens med bilden av det ”typiska brottsoffret”, det vill säga de icke ideala brottsoffren.

3.3 Funktionshindrade brottsoffer

Specifik brottsofferforskning kring funktionshindrade brottsoffer är relativt sparsam. Denise Malmberg och Kerstin Färm (2008) har i boken *Dolda brottsoffer* arbetat med att kartlägga bland annat hur polismyndigheten och socialtjänsten hanterar ärenden och bemöter funktionshindrade brottsoffer. Ett problem som forskarna stötte på vid denna undersökning var den ytterst sparsamma statistiken gällande personer med funktionshinder som brottsoffer, något som kan vara en förklaring till varför funktionshindrade som brottsoffer kan räknas som ett dolt problem. Det påpekas här även att personer med ett funktionshinder på grund av deras beroendeställning ofta är en mer utsatt grupp än personer utan funktionshinder. Barbro Lewin (2002) har via Brottsoffermyndigheten publicerat en rapport, *Vem bryr sig?*, som är ett resultat av forskningsprojektet ”När utvecklingsstörda och andra funktionshindrade blir offer för brott”. Enligt de undersökningar som gjorts under detta projekt har Lewin pekat ut viktiga hinder i det offentliga bemötandet när funktionshindrade blivit utsatta för brott. För att komma till rätta med dessa problem har Lewin gett tre förslag på hur det offentliga bemötande måste förändras. Det första är att myndigheterna aktivt måste ge god omvårdnad, vilket innebär något mer än att respektera den enskildes integritet och självbestämmande, att kalla saker vid deras rätta namn samt att kompensera funktionshindrades bristande rättsliga handlingsförmåga. I likhet med Malmberg och Färm (2008) framhåller Lewin det faktum att funktionshindrade personer som brottsoffer är en osynlig grupp. Lewin menar nämligen att det offentliga rättsväsendet inte uppmärksammar när personer med funktionshinder utsätts för misstänkt brottsliga handlingar och om de brottsliga handlingarna mot personer med funktionshinder aldrig uppmärksammas är det inte speciellt konstigt att det även saknas statistik om ämnet. Brottsförebyggande rådet har i sin rapport 2007:26, *Våld mot personer med funktionshinder*, sammanställt information om våld mot personer med funktionshinder där det utifrån befintlig kunskap ges förslag på hur våldet kan förebyggas. I denna rapport påpekar BRÅ även att en stor del av forskningen, internationell som nationell, kring funktionshindrade som brottsoffer rör våldets omfattning, våldets karaktär och huruvida personer med funktionshinder är mer utsatta för brott än personer utan funktionshinder (BRÅ-rapport 2007:26, s. 25-26). Enligt rapporten är det dock ovanligt med rapporter med huvudfokus på rättsväsendets arbete med våld mot personer med funktionshinder (BRÅ-

rapport 2007:26, s. 26). Även internationellt finns viss forskning kring ämnet. Som Lewin (2002) påpekar även Willner (2011) i artikeln *Assessment of capacity to participate in court proceedings: a selective critique and some recommendations* att brott mot personer med ett funktionshinder i form av ett förståndshandikapp sällan resulterar i åtal, detta då rättsväsendet utgår från att brottsoffret inte skulle fungera som ett pålitligt vittne. Willner framhåller precis som Malmberg och Färm (2008) att förståndshandikappade personer överlag först och främst är en väldigt utsatt grupp i samhället och då specifikt inom rättssystemet. Dels menar Willner att förståndshandikappade personer löper större risk för att bli utsatt för ett brott, att dessa brott dessutom sällan anmäls och att de brott som väl anmäls sällan resulterar i åtal. Vidare menar Willner att dessa tre aspekter av konflikten mellan förståndshandikappade och rättssystemet går att koppla till att rättsväsendet inte är konstruerad för brottsoffer som faller utanför ramen för hur ett brottsoffer ska vara.

4. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

4.1 Ideala och icke ideala brottsoffer

Brottsoffer kan teoretiskt delas in i olika schablonbilder utifrån samhällets normer om vad begreppet ”offer” innefattar. De flesta har en förutfattad uppfattning om ett brottsoffer som oskyldigt och försvarslöst vilket kännetecknar bilden av det perfekta offret, ”idealoffret”, vilket är ett viktinologisk begrepp som utvecklats av den norske kriminologen Nils Christie. Christie menar att det ideala brottsoffret besitter minst sex egenskaper (Christie i Lindgren 2004).

- Offret är svagt.
- Offret är involverad i en respektabel aktivitet.
- Offret är på väg till en plats som hon/han inte kan förebrås för.
- Gärningsmannen är i förhållande till offret i överläge och kan beskrivas i negativa termer.
- Gärningsmannen är okänd för offret och har ingen relation till offret.
- Offret ska ha tillräckligt med inflytande för att kunna hävda sin ”offerstatus”.

Om ett offer besitter alla dessa egenskaper erkänns de med all sannolikhet som ett brottsoffer av samhället och därmed av rättsväsendet. Ett exempel på det ideala brottsoffret är en äldre

kvinnor som blir överfallna och rånat av en främmande man på väg hem från ett besök i kyrkan. Brottsoffer som denna kvinna får lättast fullständig och legitim offerstatus av både allmänhet och rättsväsendet.

Om det existerar så kallade ideala brottsoffer måste det enligt Christie även finnas en motsats, det vill säga icke ideala brottsoffer som till skillnad från det ideala brottsoffret kan ha svårare att få den hjälp och det stöd denne har rätt till och behöver. Ett exempel på ett icke idealt brottsoffer är den unge, alkoholpåverkade mannen som blir överfallna och misshandlad på en nattklubb av några andra män som han råkat hamna i bråk med. Han kanske tar mer skada, både fysiskt och psykiskt, av händelsen än den äldre kvinnan men får ändå lägre offerstatus än henne då det finns en mängd moraliska ansvarskrav som talar till hans nackdel. Han borde exempelvis inte ha blivit berusad och han borde inte ha hamnat i gräl med de andra.

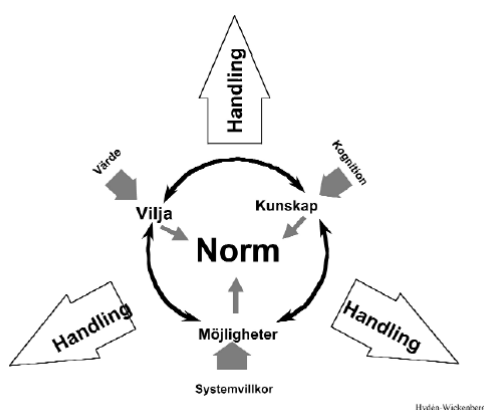
Ytterligare ett exempel på problematiken kring ideala och icke ideala brottsoffer är kvinnor som blivit våldtagna. Enligt en tidigare undersökning om ungdomars attityder till våldtäkt framkom att den allmänna uppfattningen är att våldtäkt är fel (Jeffner i Lindgren 2004, s. 30). En våldtagen kvinna, utan någon tanke på övriga omständigheter, uppfyller därmed sannolikt Christies egenskaper för ett idealt brottsoffer. Dock ändrades denna uppfattning beroende på hur kvinnan som blivit våldtagen hade uppfört sig före, under och efter själva händelsen. Om personen inte betedde sig på "rätt" sätt ansågs händelsen inte klassas som våldtäkt och därmed såg deltagarna heller inte offret som ett offer. Synen på att en kvinnas beteende har betydelse för om en våldtäkt verkligen anses vara en våldtäkt genomsyrar hela samhället och även rättsväsendet. Om rättsväsendet anser att en kvinna varit för full vid tidpunkten för en våldtäkt så menar rättsväsendet även att ingen våldtäkt ägt rum (Apropå 2002 nr 5). Då har det vid första anblicken ideala brottsoffret, en kvinna, helt plötsligt förvandlats till ett icke idealt brottsoffer. Ytterligare ett exempel på att inte bara könet utan även en persons handlingar påverkar huruvida denne är att betrakta som ett idealt eller icke idealt brottsoffer är prostituerade kvinnor. Under en utredning som gjordes i början på 90-talet menade en av experterna som biträdde utredningskommittén att en våldtäkt för en prostituerad kvinna vanligtvis inte innebär en lika allvarlig kränkning av människovärdet jämfört med kvinnor i allmänhet (Lindgren 2004, s. 31). Det menades här att prostituerade kvinnor bland annat är vana vid att ha samlag med olika män och att de inte värnar om sin personliga integritet i samma utsträckning som kvinnor i allmänhet och att en våldtäkt på grund av detta inte var en lika allvarlig händelse för en prostituerad kvinna (Lindgren 2004, s. 32). Detta är ett typexempel på hur samhällets normer om det typiska brottsoffret påverkar rättsväsendets

hantering av olika typer av brottsoffer. Tankarna om att bland annat hur vi betraktar brottsoffer och vilka vi faktiskt anser vara brottsoffer påverkar hur rättsväsendet och samhället i övrigt bemöter och hanterar brottsoffer påpekas även av Kristin Fransson (2004) som menar att hur brottsoffer bemöts och hanteras absolut påverkas av vår syn på vilka som anses och inte anses vara brottsoffer.

Utgångspunkten för denna uppsats kommer att kretsa kring begreppen ideala och icke ideala brottsoffer. Jag strävar efter att undersöka vilken betydelse Christies teori har för en viss typ av brottsoffer i praktiken för att kunna dra slutsatser om huruvida denna teori enbart existerar som just teori eller om den har någon betydelse i praktiken.

4.2 Normteori inom rättssociologin

Det finns olika typer av normer, dels rättsliga, dels sociala och dels systemnormer. De sociala normerna är de vardagliga normer som vi hittar runt omkring oss i samhället och systemnormer är de normer som system som myndigheter och organisationer är uppbyggda kring (Hydén 2002). De rättsliga normerna är de lagar och regler som används inom rättssystemet (Baier & Svensson 2009, s. 75-81). Normers primära funktion kan sägas vara att förmedla handlingsdirektiv, det är dock inte alltid så att vi följer dessa handlingsdirektiv, något som handlar om normens varat och börat. Börat handlar logiskt nog om hur någonting bör vara vilket ur ett rättssociologiskt perspektiv handlar om de rättsliga normerna medan varat i sin tur handlar om hur normen fungerar och tillämpas i praktiken (Baier & Svensson 2009, s. 27).

Figur 1: Normmodellen (Hydén 2002, s. 284)

Rättssociologin arbetar mellan nivåerna rättsväsendet, normerna och samhället, det sociala handlingsplanet, och med hjälp av den rättssociologiska normmodellen kan man analysera relationen mellan dessa tre nivåer (Hydén 2002). Denna modell kan användas på olika sätt och anpassas efter olika undersökningsproblem och olika frågeställningar. Modellen kan

exempelvis användas för att beskriva hur normer uppkommer. Kort sagt används normmodellen för att analysera relationen mellan norm och handling och utgångspunkten i modellen är att normer påverkar och styr människors handlande. Normerna i sin tur påverkas av tre faktorer, aktörens vilja och värderingar (V), kunskap och kognition (K) och system och möjligheter (SM).

En individs handlingar är först och främst kopplade till dennes kunskap vilken i sin tur är kopplad till individens kognitiva processer (Hydén 2002). Det är genom dessa processer där information och kunskap hanteras som individen lär sig att förstå och förhålla sig till verkligheten och detta i sin tur påverkas av faktorer som exempelvis utbildning, socio-ekonomisk bakgrund, kön, ålder och etnisk och kulturell tillhörighet. Kunskap handlar dock inte enbart om bildning utan även om såväl kommunikativ som social kompetens och något som Hydén (2002, s. 285) kallar för ”tyst kunskap”. Med detta menas att kunskap inte enbart handlar om den inlärd teoretiska kunskapen utan det innefattar långt mer än så. Denna kunskap menar Hydén (2002) är en förutsättning för att en individ ska kunna utveckla ett motiv eller en vilja till att agera. Denna vilja, V, bestäms i sin tur av det värde eller intresse som ska realiseras genom handlingen. Detta värde kan sedan härledas bakåt till olika motivationssystem som exempelvis moral, etik, religion och politik. Det tredje som påverkar en handling är enligt Hydén (2002) aktörens faktiska möjligheter att realisera det som är tänkt att uppnås med handlingen vilka även de påverkas av individens kunskap och förmåga att bearbeta information. Detta handlar om systemvillkor vilka skiljer sig åt mellan de olika handlingssystemen, det socio-kulturella, politiskt-administrativa, ekonomiska och naturgivna handlingssystemet.

Eftersom användandet av brottsofferbegreppet är så komplicerat då det saknas en tydlig definiering av begreppet i lagen så är brottsofferhanteringen starkt kopplat till normer och det är just på grund av detta jag har valt att använda mig av Hydéns normmodell i min analys. Då tidigare undersökningar (se bland annat Lindgren 2004, BRÅ-rapport 2010:1) talar för att inte alla brottsoffer upplever kontakten med rättsväsendet som positiv vill jag med hjälp av normmodellen undersöka vad det är som hindrar polis och åklagare från att följa sina handlingsplaner. Jag vill med andra ord använda mig av Hydéns normmodell för att försöka förstå vad det är som gör att polis och åklagare stöter på hinder när det kommer till hanteringen av brottsoffer eller varför de inte tillämpar handlingsdirektiven enligt handlingsplanernas syften. Svårigheterna med att omvandla de teoretiska riktlinjerna till praktiska handlingar har nämligen tidigare belysts av Magnus Lindgren (2004) som menar att

de hinder som rättsväsendet och då speciellt polisen stöter på vid förverkligande av deras prioriteringar går att koppla till flera olika normer. Lindgren (2004) visar här på att normerna gällande brottsofferarbetet inom rättsväsendet påverkas av såväl vilje-, som kunskaps-, som systemmöjlighetsdimensionen och framhåller främst vilken betydelse poliskulturens gärningsmannaperspektiv, synen på idealoffret samt strukturen på brottsofferarbetet inom rättsväsendet har för möjligheten att skapa ett fungerande brottsofferarbete och med hjälp av normmodellen vill jag analysera vad dessa hinder kan bero på. Utöver detta används även begreppen börat och varat för att undersöka förhållandet mellan de regler och riktlinjer som styr hur rättsväsendet hanterar brottsoffer (börat) och de sociala normer som styr brottsofferhanteringen i praktiken (varat) samt hur dessa påverkas av varandra. Som tidigare nämnt tyder tidigare studier på en viss diskrepans mellan brottsofferhanterings börat och dess varat (Lindgren 2004). Normmodellen styr analysen gällande de bakomliggande faktorerna till varför den praktiska brottsofferhanteringen ser ut som den gör men för att till fullo förstå relationen mellan teori och praktik måste även relationen mellan de två analyseras vilket börat och varat styr.

5. METOD & MATERIAL

5.1 Förberedelser

Syfte och frågeställning för denna uppsats formulerades efter att undersökningar kring forskningen om brottsoffer, icke ideala brottsoffer och slutligen funktionshindrade brottsoffer gjorts (se kap. 3 Tidigare forskning). Först användes sökmotorn Google där sökorden som användes var *brottsoffer*, *brottsoffer+rättsväsendet*, *brottsoffer+rättssystemet*. Därefter användes en elektronisk sökfunktion i Lunds Universitets databas LibHub. Sökorden som användes där var, i följande ordning, *crime victims*, *crime victims legal system*, *crime victim definition*, *disability crime victim*, *crime victims disabilities*. Parallellt med detta arbete kontaktades även BRÅ, BOJ, BrOM samt personer på polisen för att få ytterligare och mer praktisk information om brottsofferarbete.

5.2 Dokumentanalys

Jag kommer börja med att redogöra för vilka riktlinjer rättsväsendet har att förhålla sig till och här undersöka i vilken utsträckning olika typer av brottsoffers behov påpekas. Det finns ingen specifik lag som reglerar rättsväsendets brottsofferhantering utan det handlar istället om olika icke rättsligt bindande riktlinjer och regler som successivt vuxit fram i och med att brottsoffrens situation uppmärksammats inom rättsväsendet. De dokument som används är

polisens handlingsplan, *Brottsofferarbetet inom polisen. En nationell handlingsplan*, åklagares handlingsplan, *Brottsoffer – En redovisning av tre regeringsuppdrag*, samt författningar såsom Polislagen (1984:387), Polisförordningen (1998:1558), Förundersökningskungörelsen (1947:948), Rättegångsbalken (1942:740) och Regeringsformen (1974:152). I ett fall fann jag det otillräckligt att enbart använda mig av lagtexten och undersökte därmed även förarbeten till lagen för att få en djupare förståelse för lagen i sig. Det förarbete som granskats är proposition 1983/1984:111 med förslag till polislag, m.m., vilket är ett förarbete till polislagen. Anledningen till att det är dessa källor som kommer att ligga till grund för min information är för att det är dessa berörda myndigheter har att förhålla sig till. De två ovannämnda handlingsplanerna är varandras motsvarighet inom de två olika myndigheterna samtidigt som lagarna innehåller de formellt nedskrivna regler myndigheterna har att förhålla sig till när det gäller brottsofferhanteringen. Dessa regler och riktlinjer kommer sedan jämföras med hur brottsofferhanteringen, både generellt och specifikt för funktionshindrade brottsoffer, inom rättsväsendet fungerar praktiskt.

5.3 Intervjuer

För att få information om hur polisens och åklagarens regler och riktlinjer används i praktiken har även kvalitativa intervjuer i semistrukturerad form genomförts med personer från myndigheterna som har någon form av ansvarig roll för brottsofferhanteringen eller på något sätt har insikt i hur arbetet med brottsoffer fungerar inom myndigheten. För att få information om funktionshindrades syn på och erfarenheter av kontakten med rättsväsendet har även intervjuer dels med personer som arbetar på en organisation som arbetar med brottsoffer eller neuropsykiatriska funktionshinder och dels tre brottsoffer med ett neuropsykiatriskt funktionshinder genomförts. Olika typer av intervjuer är inte enbart olika i utförande utan även olika i form av vilken slags information de ger (Lantz 2007, s. 29-33). Till intervjuerna med personerna från myndigheterna och organisationerna valde jag en semistrukturerad metod då jag både ville ha möjligheten att föra ett öppet samtal men även ville ha ett intervju-schema att följa. När det gäller intervjuerna med brottsoffren med NPF valde jag en ostrukturerad metod då jag inte visste bakgrunden till varför de haft kontakt med rättsväsendet. En ostrukturerad intervjumetod tillät mig då att ta ett steg bak och låta intervjupersonerna själva berätta och enbart komma med följdfrågor till de ämnen och situationer som intervjupersonerna nämnde.

Kvalitativa intervjuer kännetecknas bland annat av att det är önskvärt att låta intervjun röra sig i olika riktningar beroende på intervjupersonens svar och vad denne uppfattar som relevant och viktigt för ämnet (Bryman 2011, s. 413) vilket passar perfekt för intervjuerna till denna studie. En kvalitativ intervju är dessutom att föredra om det istället för korta och kodbara svar strävas efter fylliga och detaljerade svar i kombination med möjligheten till att intervju en person flera gånger (ibid.). Vidare är en kvalitativ metod enligt Kvale och Brinmann (2009) särskilt passande om forskaren avser att studera ett fåtal respondenters upplevelser av en viss händelse eller ett visst fenomen. Avsikten med denna studie är att få en övergripande förståelse för hur en viss typ av brottsoffer upplever kontakten med rättsväsendet. Uppsatsen strävar alltså inte efter att generalisera rättsväsendets brottsofferhantering vilket gör att en kvalitativ metod passar mycket bra för denna studie. En del av kritiken som riktas mot den kvalitativa forskningen handlar om att kvalitativa undersökningar är alltför impressionistiska och subjektiva (Bryman 2011, s. 368). En annan del av kritiken handlar om svårigheterna med att replikera en kvalitativ undersökning då det vid dessa undersökningar är forskaren själv som utgör den viktigaste redskapet vid datainsamlingen. En forskare kommer aldrig att vara helt fri från värderingar men utifrån Poppers tankar spelar det ingen roll så länge forskaren är saklig och opartisk i sitt arbete (Lindgren 2004, s. 19).. Med en kritisk och opartisk attityd till arbetet anser jag därför ändå att en forskare kan göra ett objektiva arbete trots att det delvis påverkats av forskaren själv.

5.3.1 Telefonintervjuer

Intervjuerna som nämns ovan har genomförts via telefon, något som är mer vanligt vid surveyundersökningar än vid kvalitativa undersökningar (Bryman 2011, s. 432). Anledningen till att jag valt att utföra mina intervjuer via telefon är av kostnadmässig samt tidsmässig natur. Då de personer jag intervjuat är utspridda på flera olika platser runt om i landet är det en ekonomisk och tidsmässig omöjlighet att vid denna studie intervju alla personer ansikte mot ansikte. Vid en telefonintervju kan jag som intervjuare inte se intervjupersonens kroppsspråk och därmed gå miste om information om exempelvis hur intervjupersonen reagerar på olika frågor (Bryman 2011, s. 433). Till skillnad från direkta intervjuer behöver intervjuaren under en telefonintervju dock inte oroa sig över att påverka intervjupersonen (Bryman 2011, s. 209), något som jag anser väger upp för den information jag eventuellt går miste om då jag inte kan se hur respondenterna reagerar på olika frågor. Bryman (2011) påpekar även att det kan vara enklare att ställa och få svar på känsliga frågor vid en telefonintervju. Detta kan vara speciellt positivt när jag intervjuar brottsoffren då vissa frågor

och viss fakta kan röra känsliga och ofta mycket personliga ämnen. Jag är därmed medveten om de problem som finns med telefonintervjuer och att viss information kan tänkas gå förlorad men jag ser ändå att fördelarna med att genomföra mina intervjuer via telefon väger tyngre än nackdelarna.

5.3.2 Internetmetoden

I ett fall, vid en intervju med ett NPF-brottsoffer, genomfördes intervjun via mail istället för via telefon. Kvale och Brinkmann (2009) påpekar att en av fördelarna med den så kallade internetmetoden är att den kan användas om studien behandlar känsliga ämnen som kan vara svåra att prata om. Intervjupersonen har en större möjlighet att vara anonym samtidigt som det kan upplevas som en stor lättnad att inte behöva närvara rent fysiskt vid intervjun. Eventuella problem med datorstödda intervjuer liknar de som kan uppstå vid telefonintervjuer och har att göra med det faktum att jag som intervjuare inte kan se intervjupersonen vilket innebär att jag inte kan läsa av kroppsspråk, mimik och gester. Eftersom de övriga intervjuerna skedde via telefon, där jag inte heller hade någon möjlighet att se intervjupersonerna så menar jag att ingen större skillnad kan ha uppstått genom användandet av denna metod. Eftersom intervjupersonen själv kände sig mer bekväm med mail än med telefonkontakt vill jag även påstå att jag fått mer användbar information genom en mailintervju än om vi genomfört en telefonintervju.

5.3.3 Deltagare & urval

Urvalet av intervjupersoner har på grund av tidsbegränsning och svåråtkomlighet gjorts enligt ett tillfällighetsurval där intervjuerna skett med de personer jag fått tag i och som varit villiga att besvara mina frågor. Urvalet kan även sägas ha gjorts enligt ett bekvämlighetsurval då jag helt enkelt tagit det som funnits att tillgå (Trost 2007, s. 31). För att kunna besvara mina frågeställningar har jag sökt personer som har någon form av koppling till hur brottsofferhanteringen sker i praktiken, personer som har kunskap om hur hanteringen av brottsoffer ser ut idag samt gruppen som hela studien handlar om, brottsoffer med ett NPF.

För att komma i kontakt med dessa grupper använde jag mig av en sorts snöbollsmetod (Trost 2007, s. 32) där jag kontaktade polisen, Åklagarmyndigheten samt olika organisationer och förklarade mitt ärende och bad att få bli hänvisad till rätt person. Detta är ett synnerligen ineffektivt arbete men dock det enda sättet att få tag i rätt personer och personer som är villiga att ställa upp på en intervju. Genom detta arbetsätt kom jag i kontakt med tre stycken personer inom vald polismyndighet, två stycken personer inom vald åklagarmyndighet och

två stycken personer på två organisationer som har en sådan position att de kunnat ge en heltäckande bild över myndigheternas arbete och problematiken kring brottsofferhanteringen. För att komma i kontakt med brottsoffer med ett neuropsykiatriskt funktionshinder började jag med att kontakta två förbund, *Autism- och Aspergerförbundet* samt *Riksförbundet Attention*, för att få tips om hur jag skulle kunna komma i kontakt med brottsoffer med ett NPF för en intervju. Som jag från första början anat påpekades det här att gruppen jag sökte förmodligen är väldigt svåråtkomlig och jag hänvisades då till att använda mig av forum för att hitta intervjupersoner. Efter att jag undersökt saken publicerade jag ett inlägg vardera i två forum på två olika internetsidor som riktar sig till personer med NPF och övriga personer som kan tänkas ha vardaglig kontakt med personer med NPF där jag kort förklarade mitt ärende och efterlyste personer som var villiga att ställa upp på en intervju. Även detta räknas till en typ av bekvämlighetsurval (Trost 2007, s. 31). På så sätt lyckades jag komma i kontakt med tre stycken intervjupersoner som var villiga att ställa upp på en intervju. Kriterierna som skulle uppnås för att personerna skulle kunna ingå i min studie var att de ska ha varit utsatt för ett brott som vållat skada mot den egna personen och de ska vid tillfället för brottet ha varit vuxna med en ålder på 18 år eller äldre. De skulle även ha en diagnos inom det neuropsykiatriska spektrat. Detta är kriterier som alla de brottsoffer som ingår i min studie uppfyller.

Resultatet från dessa intervjuer bör inte ses som representativa utan måste användas utifrån syftet med just denna uppsats. Uppsatsen kan tänkas fungera som en pilotstudie inom detta område för att med konkreta exempel belysa problematiken kring rättsväsendets brottsofferarbete.

5.3.4 Tillvägagångssätt

Första kontakten med alla intervjupersoner skedde via telefon med undantag för en person. Efter en första introduktion av mig själv, mitt arbete samt ämnet i sig ställdes en fråga till intervjupersonen om denne skulle kunna tänka sig att ställa upp på en intervju. Därefter bokades en specifik tid för intervjutillfället in. I det fall där kontakten inte skedde via telefon skedde den skriftligt via mail. Inför intervjuerna med polis, åklagare och organisationsrepresentanter utformades en intervjumanual innehållandes de övergripande teman som jag ville gå igenom under intervjuerna för att undvika att intervjuerna tappade fokus från ämnet. Intervjumanualerna innehöll några på förhand formulerade frågor men mallen användes dock inte på ett strikt sätt. Tack vare detta låste jag mig inte till en viss ordningsföljd eller form utan lät istället intervjupersonernas svar styra hur intervjun fortskred.

Med hjälp av intervjumanualen kunde jag dock kontrollera att alla förutbestämda teman berördes vid samtliga intervjuer. Varje intervju tog mellan trettio minuter upp till en timma att genomföra vilket överensstämde med den uppskattade tidsåtgången på ungefär fyrtiofem minuter. I de flesta fall genomfördes endast en intervju per person men i två fall var jag tvungen att ta kontakt med intervjupersonerna vid ett andra tillfälle för att ställa några följdfrågor och för att reda ut några oklarheter gällande tidigare svar. Totalt genomfördes nio stycken intervjuer med tre personer från vald polismyndighet, två personer från vald åklagarmyndighet och två personer från två olika organisationer. Jag hade tyvärr ingen möjlighet att göra en testintervju innan jag genomförde mina faktiska intervjuer. Tack vare gedigna efterforskningar hade jag dock redan innan intervjuerna samlat in så pass mycket information att inga större förändringar i intervjumanualerna var tvungen att göras efter att de första intervjuerna hade genomförts.

När det gäller intervjuerna med NPF-brottsoffren gjordes dessa i två steg efter första kontakten med introduktionen. Vid första intervjutillfället ombads brottsoffren utan större avbrott att redogöra för sin kontakt med rättsväsendet, både vid det tillfälle/de tillfällen de varit i kontakt med rättsväsendet i egenskap av brottsoffer och även om de varit i kontakt med rättsväsendet av någon annan anledning. Under detta intervjutillfälle valde jag att ställa så lite följdfrågor som möjligt då huvudfokus vid detta tillfälle var att få information från intervjupersonerna. Efter det första intervjutillfället gick jag igenom svaren och utformade följdfrågor anpassade efter den information som jag fått, vilka sedan användes vid andra intervjutillfället. Totalt genomfördes alltså två intervjuer med alla tre NPF-brottsoffer. Första intervjutillfället tog mellan trettio minuter och en timma medan andra intervjutillfället tog mellan en timma och två timmar. Då jag i förhand inte hade någon som helst information om hur brottsoffren upplevt kontakten med rättsväsendet eller varför de varit i kontakt med rättsväsendet var den första informationen som jag fick av väldigt stor vikt för mina följdfrågor. Då personer med ett NPF bland annat kan vara lättstörda av omgivningen och kan ha svårt att fokusera på en sak och därmed ofta ”tappar tråden” ville jag undvika att jag som intervjuare blev ett störande moment vid det första intervjutillfället. Att arbeta på detta sätt kanske inte hade varit det bästa om studien innehållit fler intervjupersoner då båda intervjutillfällena resulterade i mycket och tung information som tog tid att bearbeta. Denna intervjumetod fungerade dock absolut perfekt för min studie då jag dels fick väldigt bra information vid första intervjutillfället och sedan kunde få en fungerande intervju med utvecklande svar vid andra tillfället. Som jag tidigare nämnt genomfördes intervjuerna med en

av NPF-brottsoffren via mail istället för via telefon (se avsnitt 5.3.2). Från denna intervjuperson har jag fått två stycken mailsvar som räknas till intervjun. Eftersom svaren kom i skrift var de redan när intervjun var klar transkriberade och redo för analys. Intervjuerna med de övriga två NPF-brottsoffren gjordes via telefon och bandades och transkriberades i efterhand i sin helhet. Utskrifterna av dessa intervjuer har skett ordagrant och innehåller även sådant som inte är ord, det vill säga pauser, suckar och skratt. Vissa ljud som exempelvis harklingar har dock redigerats bort då jag bedömde att dessa inte hade någon avgörande betydelse för analysen.

Intervjupersonerna och intervjuerna har när de nämns i uppsatsen betecknats på följande sätt: P=Polismyndigheten, Å=Åklagarmyndigheten, B=Brottsoffer med NPF, följt av numret på intervjun. Intervjuerna numreras efter tidpunkten de utfördes. I det fall där intervjun skedde via mailkontakt räknas varje mailsvar från intervjupersonen som ett intervjutillfälle och får ett nummer efter det datum jag mottog mailet.

5.4 Validitet, reliabilitet & generaliserbarhet

Validitet handlar om att kunna kontrollera sin studie, om man empiriskt undersöker det man teoretiskt påstår sig undersöka (Esaiasson m.fl. 2007). Reliabilitet i sin tur anger resultatets tillförlitlighet något som kan testas genom ett reliabilitetstest. Om hela eller en del av undersökningen genomförs på nytt ska resultaten bli detsamma oavsett vem som utför undersökningen (Esaiasson m.fl. 2007). Dessa två uttryck hör dock hemma i studier som är av kvantitativ natur och det är därför inte lämpligt att använda dessa vid kvalitativa studier (Trost 2007, s. 65). Enligt Trost (ibid.) talas det vid kvalitativa studier istället om trovärdighet, något som visas bäst med en diskussion av vald metod och alternativ till denna, något som i denna uppsats går att hitta i avsnitten ovan. Om man ändå ska tala om reliabilitet i förhållande till kvalitativ forskning så handlar det enligt Kvale och Brinkmann (2009) om huruvida resultaten är tillförlitliga och möjliga att återupprepa vid ett senare tillfälle. Detta innebär att reliabiliteten vid en kvalitativ studie är starkt kopplad till intervjufrågorna och hur dessa är formulerade. Eftersom jag vid mina intervjuer har ställt frågor som rör intervjupersonernas egna upplevelser och tolkningar så finns det en viss risk att intervjupersonernas svar skulle kunna skilja sig från ett tillfälle till ett annat samtidigt som en annan intervjuare skulle kunna tolka svaren på ett annat sätt. På grund av detta har jag försökt redogöra för metodförfarandet på ett så tydligt sätt som möjligt. Genom att bifoga bilagor innehållandes mina intervjufrågor och redogöra för resultaten tydligt och klart är min förhoppning att läsaren ska kunna följa

mina tankegångar och även skapa sig en egen uppfattning utifrån resultaten. Generalisering handlar om att dra vissa slutsatser som gäller för hela populationen utifrån den grupp som ingått i studien. En kvalitativ studie handlar dock inte om att generalisera utan snarare om att exemplifiera och illustrera (Svenning 2003, s. 64). Avsikten med denna uppsats är inte att dra generella slutsatser utan det handlar istället om att belysa de problem som kan uppstå när en viss typ av brottsoffer kommer i kontakt med rättsväsendet.

5.5 Metodproblem

De främsta problem jag stött på under arbetets gång är alla relaterade till det faktum att det har varit väldigt svårt att få tag på intervjupersoner i form av personer med ett NPF som dessutom varit utsatta för ett brott. I första hand handlar det helt enkelt om att det har varit svårt att veta var jag skulle börja leta. Eftersom det inte alltid framgår av dokument så som exempelvis domstolsprotokoll går det inte att själv leta upp specifika fall och få kontakt med brottsoffer den vägen. Jag har istället varit tvungen att lägga ner oerhört mycket tid på att fråga om hjälp. I andra hand handlar det om att hitta personer med ett NPF som varit utsatt för ett brott och som dessutom är villig att ställa upp på en intervju. Anledningen till varför det är svårt att komma åt denna grupp kan bero på att denna grupp dels kan uppleva ett vanligt samtal som väldigt påfrestande samtidigt som mitt uppsatsämne kan röra känsliga ämnen och händelser som de tillfrågade intervjupersonerna inte gärna vill prata om och diskutera med en vilt främmande människa. På grund av dessa problem hör tyvärr endast ett av de brottsoffer som ingår i denna studie till samma geografiska område som de poliser och de åklagare jag genomfört intervjuer med. Det kan dock tänkas att för att kunna jämföra de övriga två brottsoffrens historier med polis och åklagares arbete hade intervjuer med personer från polis- och åklagarmyndigheter från dessa två brottsoffers områden kunnat göras. Detta hade dock varit ett allt för omfattande och tidskrävande arbete för en kandidatuppsats. Eftersom avsikten med denna uppsats inte är att dra generella slutsatser utan istället belysa de problem som en viss typ av brottsoffer kan stöta på i kontakten med rättsväsendet så ser jag det dock inte som något hinder för uppsatsens riktighet att två av brottsoffren inte kommer från samma område som de poliser och åklagare som ingår i studien gör.

Vidare vill jag påpeka att intervjuerna med representanterna från organisationerna har givit ovärderlig information om vilka problem som kan uppstå när personer med funktionshinder i allmänhet och med ett NPF i synnerhet av någon anledning behöver hjälp av rättsväsendet vilket i mångt och mycket har hjälpt till att lägga grunden till uppsatsen. Med detta sagt så

känns det som en stor förlust att jag tyvärr inte haft nog med utrymme, varken tidsmässigt eller platsmässigt i uppsatsen, att mer djupgående kunna redogöra för de resultat jag fått från dessa intervjuer. Värt att påpeka är att dessa intervjuresultat inte heller har någon betydelse för att uppnå uppsatsens syfte utan kan anses vara av mer förberedande karaktär och har därför inte redogjorts för vid resultatredovisningen.

5.6 Etik & forskarjagets roll

Att arbeta med och för brottsoffer är ett viktigt men inte sällan känsligt arbete. Jag har därför varit noga med att genomföra denna undersökning i linje med Vetenskapsrådets forskningsetiska principer vilka innefattar fyra grundkrav som gäller inom samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning, informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Vetenskapsrådet, 7 november 2011). Jag har i samband med att kontakt etablerats med olika intervjupersoner varit noggrann med att ge utförlig information gällande undersökningens syfte, innehåll och användning.

Intervjupersonerna har vid varje tillfälle upplysts om att deras deltagande är fullt frivilligt och att de när som helst har möjlighet att välja att inte besvara fler frågor. I kontakten med brottsoffer har jag alltid iklätt mig rollen som lyssnare för att få så genuina svar som möjligt, ej påverkade av mig som forskare. Vidare har intervjupersonernas identiteter endast varit kända för mig som författare, både under undersökningens gång som efter att undersökningen avslutats.

6. RESULTAT

6.1 Polisens brottsofferarbete

6.1.1 Polisens riktlinjer

I Sverige är polismyndigheten uppbyggt så att varje län utgör ett polisdistrikt innehållandes en polismyndighet som ansvarar för polisverksamheten inom distriktet (PL 4 §). En stor del av polisens arbete utvecklas på regional och lokal nivå vilket innebär att det kan förekomma och förmodligen förekommer stora skillnader från myndighet till myndighet. På grund av detta kommer enbart Rikspolisstyrelsens allmänna och nationella riktlinjer att redogöras för när det gäller brottsofferhanteringen. Detta för att inte ge en missvisande bild av polisens riktlinjer.

Rikspolisstyrelsen publicerade 2001 en rapport som en följd av propositionen från samma år (prop. 2000/2001:79). Denna rapport var tänkt att ligga som grund för de lokala polismyndigheterna. Rapporten riktade sig i första hand till myndighetsföreträdare men även

till andra som exempelvis poliser och civilanställda som dagligen kommer i kontakt med brottsoffer och därmed ska rapporten fungera som ett grundmaterial för att hjälpa polismyndigheterna att ”flytta fram positionerna ytterligare på brottsofferområdet” (RPS-rapport 2001:1, s 1-2). I rapporten nämns problemet med att många fortfarande uppfattar brottsofferfrågan som en ”mjuk” fråga och utredarna efterlyser här en allmän attitydförändring istället för vissa punktinsatser. Rapporten påpekar även att det är svårt att få arbetet att fungera i praktiken och att ansvaret för detta först och främst ligger på polischeferna (RPS-rapport 2001:1, s. 15). De grundläggande utgångspunkterna som rapporten nämner är samverkan i lokalsamhället, systemtänkande, kompetent personal, tydlig ansvarsfördelning samt relevant information till brottsoffren (RPS-rapport 2001:1, s. 17-36). Detta handlar om att alla, inte bara inom myndigheterna utan i hela rättskedjan måste samverka med varandra samtidigt som alla måste veta vem som har ansvar för vad för att brottsofferarbetet ska fungera. Dessutom måste all inblandad personal ha nog med kunskap för att kunna hantera och bemöta brottsoffer på bästa sätt och brottsoffren måste även ha tillgång till vettig information för att undvika överflödiga frågetecken.

Ytterligare en produkt av polisens utvidgade brottsofferarbete kom i och med den nationella handlingsplanen *Brottsofferarbetet inom polisen*. Mycket av informationen i handlingsplanen är samma som i ovan nämnda rapport men informationen är dels kortare och koncisare och innehåller även lite fler konkreta handlingsdirektiv. Syftet med handlingsplanen är enligt förorden att ”*samla och effektivisera insatserna på området för att få genomslag i praktiken*” (RPS 2003, s. 3). Handlingsplanen innehåller en definition av brottsofferbegreppet där de använder sig av en vidare definition än det juridiskt korrekta målsägandebegreppet. Med begreppet brottsoffer menar myndigheten fysiska personer som utsatts för brott, såväl direkt som indirekt och i tillämpliga delar innefattas även vittnen och juridiska personer (RPS 2003, s. 5-6). Vidare framhålls att brottsofferarbetet inte i första hand handlar om att det är synd om brottsoffren utan att det är en grundläggande mänsklig rättighet att bland annat ha rätt till ersättning och medicinsk, psykisk och social hjälp om man blivit utsatt för ett brott (RPS 2003, s. 7). Precis som den tidigare nämnda rapporten från 2001 (RPS-rapport 2001:1) påpekar myndigheten vikten av *helhetsperspektivet* och *tydliga signaler från ledningen*, *samverkan mellan myndigheter*, *hot- och riskbedömning*, *effektiv förundersökningsledning*, *relevant information*, *grundläggande brottsofferkunskap* samt att det finns en metod för *kvalitetsutveckling*.

Helhetsperspektiv, tydlig ledning och ansvarsfördelning (RPS 2003, s. 10) handlar om vikten av att alla polismyndigheter vet hur ansvaret för brottsofferarbetet ska fördelas inom myndigheten. Detta handlar om att tjänsteföreskrifter och andra styrdokument ska ses över så att det tydligt framgår var huvudansvaret för brottsofferfrågorna ligger samtidigt som det är viktigt att alla anställda inom organisationen har kunskap om hur den egna organisationen fungerar. *Samverkan och samordning* (RPS 2003, s. 12) innebär att det är viktigt att polismyndigheterna för en kontinuerlig dialog med olika ideella organisationer verksamma inom brottsofferområdet. Det är även viktigt med en ökad dialog med åklagare, domstol och hälso- och sjukvård. *Hot- och riskbedömning* (RPS 2003, s. 14) innefattar i sin tur en kontinuerlig och strukturerad hot- och riskbedömning vilket är nödvändigt för att bättre kunna fånga upp personer och objekt som löper större risk att utsättas för brott. Kravet på en effektiv förundersökningsledning (RPS 2003, s. 16) handlar om att polismyndigheterna tillsammans med åklagarmyndigheten bör utforma rutiner kring hur ett brottsoffer kan få kontakt med åklagaren, att myndigheten säkerställer att informations- och underrättelseskyldigheten fungerar samt att det, även vid udda tider, finns tillgång till kvalificerad undersökningsledning som bl.a. är väl införstådd med polisens skyldigheter och brottsoffrens rättigheter. Relevant information (RPS 2003, s. 17-18) handlar helt enkelt om att den information som lämnas till brottsoffer är korrekt och lätt att förstå. Det bör finnas fungerande informationsrutiner, skriftlig information för enklare egendomsbrott och information på andra språk. *Kompetent och kunnig personal* (RPS 2003, s. 20-21) handlar främst om att polismyndigheterna själva ska hålla utbildningar och dylikt för att personalen ska ha tillräckligt med kunskap om brottsoffer. Polismyndigheterna bör utbilda berörd personal så att de bland annat har kunskap om brottsoffers reaktioner, behov och gällande bestämmelser. Utbildningen bör även ta sikte på det rent praktiska arbetet och fokus bör ligga på organisationen snarare än individer samtidigt den bör bedrivas på såväl kort som lång sikt och följas upp och kvalitetsäkras.

Hur belyser då denna handlingsplan problematiken kring att olika typer av brottsoffer behöver olika typer av hjälp och måste behandlas på olika sätt? Vikten av att inse att alla personer är olika påtalas vid några olika tillfällen i texten. Under punkt 2 tas information om vem som anses vara ett brottsoffer upp där problematiken kring så kallade icke ideala brottsoffer tas upp och det påpekas här att vem som helst kan utsättas för ett brott och att alla har rätt att bli bemötta på ett korrekt sätt. Vidare nämns det under punkt 3, som tar upp brottsoffers rättigheter som grundläggande mänskliga rättigheter, att alla brottsoffer har rätt att få den

hjälp de behöver. Under punkt 4, som handlar om vikten av ett helhetsperspektiv och tydliga signaler från ledningen, uppmärksammas sedan det faktum att vissa brottsofferkategorier tenderar att anses vara mer skyddsvärda än andra. Utifrån detta understryks att det dock aldrig är acceptabelt att behandla vissa brottsoffer bättre eller sämre. Slutligen nämner handlingsplanens punkt 8 att den information som lämnas från polis till brottsoffer är anpassad utifrån den enskilda individens förutsättningar, vilket kan handla om att brottsoffret tillhör en grupp särskilt sårbara, befinner sig i en viss social situation eller har olika problem med att hantera språket. Att brottsoffer med funktionshinder skulle kunna tänkas vara i behov av speciella insatser påtalas vid två tillfällen i handlingsplanen. Dels under utgångspunkterna under punkt 2 där handlingsplanen påpekar att alla ska behandlas med respekt och empati ”oberoende av personens kön, ålder, etniska bakgrund, trosuppfattning, funktionshinder, sexuella läggning, sociala ställning, livsstil etc.” (RPS 2003, s. 6) och dels under punkt 4 där brottsoffer med funktionshinder tas upp som en grupp som tillhör kategorin särskilt sårbara.

6.1.2 Polisens skyldigheter enligt lag

Polisens lagliga skyldigheter gentemot brottsoffer regleras främst av regeringsformen, polisförordningen samt förundersökningskungörelsen. Enligt RF 1 kap. 2 § ska den offentliga makten utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet medan PF 1 kap. 6 § stadgar att polisen bör sträva efter att ge alla medborgare råd och stöd samt ge information till de som utsatts för brott och PL 1 § anger att polisen ska arbeta för att främja trygghet och rättvisa. Utöver detta är det förundersökningskungörelsen och rättegångsbalken som styr polisens rent praktiska skyldigheter gentemot brottsoffren. I FuK 13a § nämns bland annat att ”målsäganden skall underrättas om att åklagaren under vissa förutsättningar kan föra talan om enskilt anspråk i anledning av brott och om möjligheterna att få ersättning enligt brottsskadelagen (1978:413)” samt att målsägande i de fall där detta kan tänkas bli aktuellt har rätt att få information om reglerna kring målsägandebiträde och stödperson. Även RB 20 kap. 15 § samt 23 kap. 10 § reglerar brottsoffrens rätt till att få information om det stöd och den hjälp de har rätt till. Förutom paragraferna i RF och PF som påtalar det faktum att alla har rätt till att behandlas med respekt och få hjälp så belyser inte lagen mer ingående att olika typer av brottsoffer kan behöva olika typer av stöd. Inte heller i förarbetet proposition 1983/1984:111 med förslag till polislag, m.m. nämns polisens arbete i förhållande till brottsoffren. Varken polisens generella hantering av och skyldigheter gentemot brottsoffer eller det faktum att brottsoffer inte är en

homogen grupp utan att alla brottsoffer är olika och reagerar på olika sätt och därmed måste bemötas och hanteras olika påtalas.

6.1.3 Polisens brottsofferarbete i praktiken

Ett flertal undersökningar talar mycket om den så kallade ”poliskulturen” som innebär att det inom polisen finns en tradition där arbetets fokus ligger på gärningsmännen och inte på brottsoffren (se bl.a. Lindgren 2004). Även ovan nämnda rapporter och handlingsplaner som polisen själva har tagit fram belyser det faktum att denna poliskultur bidrar till att många fortfarande uppfattar problematiken kring brottsoffer som en ”mjuk” fråga som inte riktigt platsar i det ”riktiga” polisarbetet, vilket självklart påverkar det praktiska brottsofferarbetet. Det som menas här är att brottsofferarbetet inte hör till den tuffa polisens dagliga arbete utan att det är en arbetsuppgift för särskilt snälla och speciellt intresserade poliser, socialarbetare och personer från ideella organisationer. Denna poliskultur har därmed stått i vägen för brottsofferarbetet inom polisen vilket har inneburit att alla riktlinjer, som ovan nämnda handlingsplan, inte fått den praktiskt effekt som var tänkt. Alla representanter från polisen som ingår i denna studie menar dock att detta är ett gammalt problem och att synen på brottsofferfrågorna som någonting ”mjukt” och onödigt är felaktig och inte alls stämmer överens med dagens synsätt och arbetssätt inom polisen. Vissa menar även att de flesta alltid låtit sitt arbete genomsyras av det faktum att brottsoffer ska ”behandlas korrekt” (P.6) och att detta alltid har varit något naturligt men sticker inte under stolen med att det funnits en viss tendens till att se brottsofferfrågorna som mindre viktiga än de frågor som rört gärningsmännen. Problemet med att poliskulturen står i vägen för polisens brottsofferarbete måste därmed sättas i relation till tidpunkten för påståendet då en uppenbar förändring har skett.

Förutom den så kallade poliskulturen är det omdiskuterade brottsofferbegreppet ett annat problem man kan stöta på i kontakt med polisen. Vid användandet av ordet ”brottsoffer” målar man enligt en enhetschef på polismyndigheten upp en negativ bild av en person som ett offer (P.1). Detta handlar om att man bara genom användningen av ordet brottsoffer skapar en bild av att personen som utsatts för ett brott är passiv och svag. Alla representanter från polisen var tvungen att försäkra sig om att det vid användandet av ordet brottsoffer betydde målsägande, vilket är det begrepp som har rättslig relevans. Detta visar på ett av de problem som uppstår när ingen vet vad ett välanvänt och välkänt begrepp faktiskt innefattar. Det skapar en osäkerhet som inte går att hantera och ett problem som ingen riktigt kan lösa. En polis påpekade dock att diskrepansen som uppstår mellan vilka som anses vara brottsoffer och

vilka som är målsägande inte alls behöver vara så komplicerad. Det handlar bara om att se på alla situationer som att alla potentiellt sett kan tänkas vara ett brottsoffer och därmed inte utesluta någon från möjligheten att klassas som målsägande om ett brott har begåtts.

En viktig del av polisens nationella handlingsplan är samverkan mellan polisen och andra myndigheter och organisationer. Representanterna från polisen menar att deras samarbete, både med andra myndigheter i rättskedjan men även andra organisationer, fungerar riktigt bra. Myndigheter som för bara några årtionden sedan inte alls hade något fungerande samarbete har idag ett välutvecklat och väl sammansvetsat arbete där det är tydligt att de strävar mot samma mål. En intervjuperson framhåller främst polisens goda samarbete med sociala myndigheter inom regionen, ett samarbete som tidigare inte alls var fungerande då polis och socialtjänsten ”var som hund och katt” (P.6). Idag verkar myndigheterna istället i samma riktning med en god kommunikation sinsemellan vilket gör att båda myndigheterna kan ta hjälp av och avlasta varandra. Polisen menar även att de har ett väl fungerande samarbete med lokala organisationer. Ett exempel som nämns är det samarbete polisen har med en verksamhet för kvinnor som lever i en våldsam relation. Verksamheten drivs av en kommun inom länet och intervjupersonen påpekar det positiva med att denna verksamhet inte enbart kan fungera som startpunkten för en anmälan utan även det positiva med att de som arbetar inom verksamheten kan fungera som en avlastning för polisen i frågan om att exempelvis försöka övertala misshandlade kvinnor att göra en anmälan. I de fall polis kopplas in har kvinnan alltså oftast redan bestämt sig för att en anmälan ska göras vilket innebär att polisen inte behöver lägga ner drybar tid på att förklara hur viktigt det är att hon faktiskt gör en anmälan.

Polisen är noga med att ta vara på alla uppgifter som de får in, oavsett vem målsäganden är. Problemet är att alla uppgifter kanske inte håller längre fram i utredningen och mycket av den information som polisen får in måste på något sätt behandlas innan de kan gå vidare. Detta handlar helt enkelt om att polisen måste ”känna av läget lite grann” (P.7) och ha någon förmåga att läsa av personen som gjort anmälan. Som en av intervjupersonerna påpekar att:

”En person kan ha gjort en anmälan och när man först frågar om det faktiskt har hänt och om det faktiskt har gått till på det sättet så säger personen ja och sen när man fortsätter att snacka med honom och så /---/ säger han ’ jag tror att det har hänt’ eller ’det kan ha hänt’ och så frågar man ’så det har inte hänt?’ och så säger han ’njae, nej det har nog inte hänt. Än.’ ” (P.6)

Detta ställer stora krav på de poliser som tar emot anmälan och gör utredningar och deras ”personliga mognad och erfarenhet” (P.7). Detta innebär även att det är viktigt att ansvarig personal, exempelvis förhørsledare, är öppna för att personer är olika. Inom den polismyndighet som varit uppgiftslämnare till denna studie finns det på grund av bristande resurser ingen särskild utredare med specialistkompetens för ärenden där målsäganden har något form av funktionshinder. Avsaknaden av formell kompetens ställer ytterligare krav på att polisen kan vara professionell i sitt arbete, oavsett vem som står som brottsoffer.

6.2 Åklagarnas brottsofferarbete

6.2.1 Åklagarnas riktlinjer

Åklagarmyndigheten är det organ som har ansvar för samordningen och effektiviteten inom åklagarväsendet. Riksåklagaren är den som är chef över myndigheten och är den som har ansvar för att se till att myndighetens arbete är lagenligt (Förordning med instruktion för Åklagarmyndigheten 2007:971). Åklagarverksamheten utövas på landets idag 39 åklagarkammare av vilka 32 stycken ansvarar för ett geografiskt område som motsvarar ungefär ett län (Åklagarmyndigheten, 15 oktober 2011).

Riksåklagaren publicerade 2003 i samarbete med Rikspolisstyrelsen och Domstolsverket en nationell handlingsplan för åklagarmyndighetens brottsofferarbete. Handlingsplanen är till för att ange ”en inriktning för arbetet med att säkerställa att brottsoffers berättigade krav på åklagarorganisationen uppfylls” (RÅ 2003, s. 4). I handlingsplanen används både begreppen brottsoffer och målsägande och det verkar vara så att myndigheten vid användandet av begreppet brottsoffer syftar på målsägande. Här klargör RÅ att det med begreppet brottsoffer menar fysiska personer som drabbats av någon form av skada, både personskada och ideell skada, i samband med brott (RÅ 2003, s. 5). Mycket av direktiven som finns i denna handlingsplan liknar den handlingsplan som Rikspolisstyrelsen tagit fram för polisens verksamhet, med vissa undantag som rör åklagarnas specifika arbete. Nyckelord i denna handlingsplan är *samverkan, särskilt utsatta eller sårbara brottsoffer, målsägandebiträde och särskild företrädare för barn, åklagarrollen, enskilt anspråk, bemötande och tillgänglighet, information, utbildning och kvalitetssäkring*. Åklagarmyndigheten ska i likhet med polismyndigheten sträva efter ett ökat samarbete med andra myndigheter samt med ideella organisationer vilket handlar om att säkerställa att brottsoffer får ett respektfullt och korrekt bemötande genom hela rättskedjan (RÅ 2003, s. 10). Punkten om särskilt utsatta eller sårbara brottsoffer syftar på att utveckla specialiseringen inom åklagaruppgiften där vissa åklagare

genomgått en särskild kompetensutveckling inom ett specifikt område som exempelvis våld mot barn, våld mot kvinnor och så kallade hatbrott så att mål som handlar om dessa typer av brott hanteras av åklagare med kompetens inom det området (RÅ 2003, s. 10). När det kommer till målsägandebiträde och särskild företrädare för barn handlar detta främst om att åklagare bör agera så att detta förordnas så snabbt som möjligt när det finns behov av detta (RÅ 2003, s. 11). Åklagarrollen i sin tur handlar om hur åklagare bör förhålla sig till brottsoffer då detta kan vara problematiskt. Det finns därför ett behov av att utarbeta en handbok med allmänna råd för hur åklagare ska bemöta brottsoffer (RÅ 2003, s. 11). Bemötande, tillgänglighet och information rör i likhet med Rikspolisstyrelsens handlingsplan vikten av ett korrekt bemötande när det gäller brottsoffer samt vikten av att brottsoffren får korrekt information som de kan förstå sig på (RÅ 2003, s. 12). En annan viktig del som handlingsplanen framhåller är vikten av utbildning. Här påpekas det att det är viktigt att inventera och uppdatera existerande utbildningsprogram gällande dels själva brottsofferfrågan och även för andra ämnen som rör brottsoffer som exempelvis frågorna kring enskilt anspråk (RÅ 2003, s. 13). Sist men inte minst är det viktigt att kvalitetssäkra brottsofferarbetet med hjälp av metoden som Riksåklagaren har utvecklat för att kunna kvalitetssäkra åklagarväsendets brottsofferarbete (RÅ 2003, s. 13-18).

Problematiken kring att olika brottsoffer kan behöva olika typer av hjälp och stöd tas endast specifikt upp vid ett tillfälle i dokumentet. I riktlinjerna som föregår handlingsplanen tas på samma sätt som i Rikspolisstyrelsens handlingsplan frågan om vem som är ett brottsoffer upp. Handlingsplanen påpekar att alla personer är olika och att det därför är ”angeläget att försöka anpassa sig efter den enskildes behov” (RÅ 2003, s. 5). Att brottsoffer med ett funktionshinder skulle kunna vara en grupp som kan tänkas behöva särskild hjälp tas även det endast upp vid ett tillfälle, även det under ovan nämnda rubrik. Det påpekas här att brottsoffer med funktionshinder hör till gruppen särskilt sårbara och ”därför bör vara berättigade till ett mer långtgående stöd under förundersökningen, men även inför och under huvudförhandlingen” (ibid.).

6.2.2 Åklagarnas skyldigheter enligt lag

Åklagaren har liksom polisen en väldigt viktig roll för brottsoffret när det gäller den rättsliga processen och det är främst delar av rättegångsbalken samt förundersökningskungörelsen som reglerar åklagarens lagligt skyldigheter gentemot brottsoffren. Det är enligt RB 23 kap. 3 § 1 st. antingen en polismyndighet eller åklagare som vid brott ska ta beslut om att en

förundersökning ska inledas. Åklagarens uppgift är först och främst att avgöra om det över huvudtaget föreligger ett brott och sedan avgöra om det finns tillräckligt med bevis för att väcka åtal. Så länge förundersökning pågår innan åtal är väckt är dock åklagaren enligt RB 23 kap. 4 § 1 st. skyldig att iaktta strikt objektivitet. Åklagaren måste alltså vara helt opartisk och ta hänsyn till alla omständigheter, inte enbart de omständigheter som är till nackdel för den misstänkte. Först när beslut om att åtal ska väckas har tagits blir åklagaren den åtalades motpart. När det kommer till åklagarnas rättsliga skyldigheter belyser lagen inte på något sätt det faktum att olika typer av brottsoffer kan behöva olika typer av stöd och att åklagare måste anpassa sitt arbete därefter.

6.2.3 Åklagarmyndighetens brottsofferarbete i praktiken

När det gäller åklagarnas samarbete med polismyndigheten menar åklagarna att de har ”ett gott samarbete” (Å.12) med en ”öppen relation och diskussion” (Å.12) något som är väldigt viktigt då detta är den myndighet åklagarna har mest kontakt och samarbete med. Denna känsla av ett gott samarbete stämmer väl överens med polisens syn på samarbetet (se avsnitt 6.1.3). Åklagarnas arbete är uppdelat efter olika specialkompetenser gällande exempelvis brott mot barn, relationsvåld och unga lagöverträdare. Hos den åklagarmyndighet som de två åklagare som ingår i denna studie hör till finns dock ingen åklagare med specialkompetens gällande personer med funktionshinder. De åklagare som ingår i denna studie menar att detta är ett mycket bra arbetssätt då ”alla åklagare kan inte vara experter på alla typer av brott” (Å.13). En av åklagarna påpekar dock att detta arbetssätt förmodligen inte påverkar deras brottsofferhantering och då speciellt bemötandet nämnvärt, detta ”är nog positivt ändå” (Å.12).

När det gäller åklagarrollen påpekar åklagarna problemet med avsaknaden av förståelse för objektivitetsprincipen och det faktum att deras roll som åklagare inte främst handlar om att vara brottsoffrens personliga ombud. Som en av åklagarna påpekar är det så att ”många förstår inte varför vi som åklagare inte kan agera på ett visst sätt och då uppstår det ju problem” (Å.13). Enligt åklagarna finns det ingen rutin för att belysa det faktum att brottsoffren på grund av en neuropsykiatrisk diagnos har speciella behov och hinder. En av åklagarna påpekar att polisen blivit bättre på att uppmärksamma om brottsoffren har något form av osynligt funktionshinder och att de numera ofta får veta detta innan själva rättegångsdagen (Å.13). Den andra åklagaren påpekar dock att denna information inte alltid når fram till dem då det inte alltid är vanligt att dessa frågor ställs samtidigt som det kan vara

problematiskt att föra denna information vidare mellan myndigheterna (Å.12). Båda åklagarna påpekar här hur viktigt det är att det är kunniga personer från polisen som hanterar ärenden som rör brottsoffer med NPF. Dels för att rätt information över huvudtaget ska komma fram och dels för att rätt information i nästa steg ska nå fram till åklagarna. Båda åklagare påpekar att rutinerna kring att påtala att brottsoffer har någon NPF-diagnos i dagsläget fungerar men att det finns vissa brister som skulle behöva åtgärdas för att säkerställa att alla får den hjälp de behöver. Åklagarna får en relativt omfattande brottsofferutbildning men de får däremot ingen kontinuerlig utbildning i brottsofferkunskap och det hålls ingen utbildning i hur de ska hantera brottsoffer med olika funktionshinder, som exempelvis ett NPF. En av åklagarna menar att detta absolut skulle behövas då det finns en otrolig kompetensbrist på detta område. Hon påpekar att ”dom [personer med NPF] kan inte redogöra för saker som vi vill att dom ska” (Å.13) och att detta ställer höga krav på henne som åklagare.

När det gäller information använder åklagarna sig ofta av standardiserad information gällande rättsväsendets arbete vid brott. En av åklagarna påpekar att denna information ofta är bristfällig och otydlig, något som kan skapa förvirring bland alla typer av brottsoffer och för NPF-brottsoffer blir denna förvirring ännu större. Hon påpekar att det handlar om att åklagare ”måste kunna bemöta och förklara så att de (brottsoffren) förstår” (Å.13). En av åklagarna framhåller även det faktum att det idag inom åklagarmyndighetens arbete fortfarande är ett väldigt stort fokus på gärningsmännen och att brottsoffren hamnar lite i skymundan (Å.13). Vidare anser hon att det är svårt för alla personer, oavsett om de har ett NPF eller ej, att redogöra för sin sak ”i domstol för att det är en sådan konstig situation” då hon menar att ”det här med att sätta sig och berätta en sammanhängande historia, det är skitsvårt i en domstol” (Å.13). Detta innebär att det är svårt att prata med helt främmande människor om en händelse som varit och kanske fortfarande är väldigt traumatisk och att hela processen dessutom inte är anpassad för brottsoffren och att kunskapen om en svensk rättegång bland allmänheten är väldigt dålig. ”Lägg till en funktionsnedsättning då blir det ju nästan ogörligt” avslutar hon (Å.13).

6.3 Att ha ett neuropsykiatriskt funktionshinder och vara brottsoffer

6.3.1 Fördomsproblemet

Alla brottsoffer med ett NPF som ingår i denna studie har påpekat att de haft en viss bild av hur kontakten med rättsväsendet skulle bli redan innan de kommit i kontakt med rättsväsendet. Det handlar främst om en förutfattad bild över hur de trodde att rättsväsendets

(främst polisens) bemötande skulle se ut och om att de inte förväntat sig att bli bemötta så bra som de senare blev. En kille framhöll bland annat:

”att bemötandet av polisen samt rättsväsendet var totalt över förväntan, jag har hela mitt liv levt med massor fördomar som dom totalt krossade med deras underbara bemötande och förståelse” (Mail från B.4).

Oftast är denna inställning grundad i det faktum att personerna tidigare i livet varit i kontakt med exempelvis polis på annat sätt än i egenskap av brottsoffer, en kontakt som vid det tillfället upplevdes som väldigt negativ. En annan orsak till de låga förväntningarna gällande bemötande från rättsväsendet kan kopplas till personernas egna dåliga självbild. Många NPF-brottsoffer tror helt enkelt inte att de är värda nog mycket för att få någon hjälp från samhället och därför tror de heller inte att någon ska hjälpa dem om de blivit utsatt för ett brott. Denna dåliga självbild kan även sägas gå hand i hand med en känsla av utanförskap, att de av olika anledningar inte känner att de passar in, samt att de tidigare kanske inte har fått den hjälp de behövt och därmed tappat tron på hela systemet. Som en av intervjupersonerna som blev utsatt för en misshandel säger:

”Alltså jag har ju aldrig tidigare riktigt blivit tagen på allvar /---/ så jag tänkte som att det skulle vara samma sak nu. /---/ Inte trodde väl jag att dom skulle bry sig om det som hade hänt mig, det var ju ändå inte speciellt allvarligt och så finns det ju så mycket annat hemskt som händer.” (B.5)

En annan intervjuperson påpekar det faktum att *”man har ju hört allt för mycket”* (B.14) för att kunna lita på att han får någon hjälp när det väl kniper.

6.3.2 Trovärdighetsproblemet

Ett tydligt problem som intervjupersonerna upplever som väldigt jobbigt är känslan av att inte riktigt bli trodd av rättsväsendet eller att polis eller åklagare påpekar att de kanske inte framstår som det allra bästa vittnet. Att bevisa att en misstänkt är skyldig bortom allt rimligt tvivel är oftast inte en enkel sak, oavsett om brottsoffret har ett funktionshinder eller ej. Just på grund av kravet på bortom allt rimligt tvivel måste vittnen tydligt kunna redogöra för vad som hänt. För personer med ett NPF skapar detta stora problem. Det handlar för det mesta inte om konkreta saker eller händelser utan ibland kan det bara vara en uppfattning att det känns som att den polis som tar anmälan redan innan har gett upp för att NPF-brottsoffer exempelvis inte kan redogöra för en händelse på det viset som det behövs.

”Om jag berättar om någonting så låter det inte som när någon annan berättar samma sak. Du vet, jag uppfattar helt enkelt inte saker på samma sätt som andra /---/ så när jag ska återberätta något så funkar det liksom inte. Det är som om jag pratar ett helt annat språk.” (B.15)

”Hon som tog min anmälan suckade väldigt mycket när jag berättade vad som hade hänt och lät som bara som att det var jobbigt. /---/ Innan jag la på påpekade hon att dom skulle höra av sig men att det förmodligen skulle bli svårt att göra någonting. Då kändes det ju som att hon redan där hade bestämt sig för att dom inte skulle få fast dom som hade gjort det [misshandeln] och det kändes ju inte så bra.” (B.5)

I ett annat fall ställdes intervjupersonen direkt mot en person som inte hade ett NPF vilket gjorde intervjupersonens svagheter väldigt synbara eller som han själv förklarar det:

”Dom [förhørsledarna] påpekade då att han är en mycket mer trovärdig person än mig eftersom han var så karismatisk eller ja, han gav ett bättre intryck, det kändes lite jobbigt för jag vet ju redan jag är så otroligt kass i sociala situationer.” (Mail från B.4)

Det verkar dock finnas en viss förståelse bland personer med NPF för de problem som kan uppstå när de kommer i kontakt med rättsväsendet. De vet oftast själva vilken betydelse deras beteende kan ha för andra och hur detta kan påverka hur de uppfattas. En av intervjupersonerna beskriver sina problem på följande sätt:

”Jag fastnar ju otroligt lätt i detaljer och har extremt bra långtidsminne men allting fastnar ju inte i långtidsminnet, så när jag berättar min historia och fastnar i detaljer, kanske pratar i 15 minuter om en cigg jag rökte på 5 minuter och fick nickokick av medan jag inte minns en endaste detalj om nästkommande timme så upplever ju dom att det är någonting jag döljer när. En sak till jag kom på är att jag har helt löjligt dålig tidsuppfattning. /---/ Poliser är ju väldigt intresserade av tider /---/ och det kan ju bli otroligt fel i utredningen om man kommer med felaktiga uppgifter, dom måste kunna acceptera att man inte har en aning om tiden!” (Mail från B.8)

Ytterligare en av intervjupersonerna bekräftar att han själv har en viss förståelse för att det inte alltid är så lätt för rättsväsendet att hjälpa dem men påpekar å andra sidan att någon form av förändring måste ske då alla som blivit utsatta för ett brott har rätt till att få hjälp.

*”Självklart förstår jag att hålla ett förhör med mig kanske inte är det lättaste. /--
-/ Jag har ibland väldigt svårt att fokusera och hålla mig till samma ämne utan
kan väldigt lätt börja prata om annat. /---/ Men dom måste ju i alla fall försöka
hjälpa en. Och om det inte funkar som det är idag så måste dom ändra något.”*
(B.9)

En annan anledning till att dessa brottsoffers trovärdighet ofta ifrågasätts kan tänkas kopplas till det faktum att de inte sällan på något sätt själv bidragit till den olagliga handlingen, om inte vid tillfället då de själva blivit utsatt för brott så vid ett tidigare tillfälle, och dessutom har någon form av relation till den person som är förövaren. Detta är nämligen fallet för de tre NPF-brottsoffer som ingår i denna studie. Som en av brottsoffren berättade:

*”När jag kommer in så ser jag att det är samma människa som ska förhöra mig
nu som förra gången, då jag var misstänkt för misshandel själv. /---/ Det är ju
inte säkert att det är så alls men /---/ det känns bara som att man kanske inte
blir tagen på samma allvar då man tidigare pratat med samma person om att
man själv slagit ner någon.”* (B.14)

6.3.3 Kunskaps- och kommunikationsproblemet

NPF-brottsoffren beskriver även problemet med att mötas av personal som inte riktigt förstår sig på dem och inte besitter tillräckligt med kunskap för att kunna hålla ett bra förhör. NPF-brottsoffren beskriver det som att det dels kan handla om att de blir bemött utifrån tidigare nämna trovärdighetsproblem men det kan även handla om att polis och åklagare själva blir obekväma då de inte riktigt vet hur dom ska bete sig. En av brottsoffren beskriver det väldigt tydligt:

*” Jag flackar ju mycket med blicken, är rätt dålig på att ta ögonkontakt och kan
aldrig sitta helt, helt stilla så jag förstår att jag framstår som konstig eller ja,
nervös. /---/ Dom försökte ställa frågorna och vara sakliga men mitt beteende
fick dom nog att tro att jag var väldigt nervös och det blev som ett störande
moment /---/ för de frågade jätteofta om jag ville ta en paus och så där. /---/
Dom verkade så rädda för att typ behandla mig fel.”* (B.5)

På grund av detta påpekar en av intervjupersonerna vikten av att de som exempelvis håller förhör är kunniga med ett mer öppet sinne då ett dåligt förhör annars kan få en person med ett NPF att må extremt dåligt (B.8). Även en annan av intervjupersonerna påpekar problemet med att polis och åklagares avsaknad av rätt kompetens kan påverka en person med ett NPF negativt.

”Med någon form av NPF-diagnos så får du ofta lära dig att öva på att klara av olika sociala situationer, du vet för att typ funka bättre i vardagen. /---/ Då sitter man i ett förhör och försöker verkligen göra sitt bästa men i slutändan så känns det verkligen som att man är värdelös och då spelar det ingen roll hur mycket man har övat. Snarare tvärtom, ju mer man har övat desto sämre mår man för man tror verkligen att man lärt sig mer. (B.14)

Att personal inom rättsväsendet saknar rätt kompetens för att bemöta personer med NPF skapar även kommunikationsproblem mellan parterna. Polis och åklagare blir osäkra på hur de ska hantera situationer som involverar brottsoffer med NPF vilket i sin tur påverkar NPF-brottsoffer negativt. Som en av brottsoffren beskriver det:

”Så sitter man där och försöker verkligen men man ser på dem att det jag säger inte är till belåtenhet. /---/ Och ju mer jag försöker, desto mer försöker ju dom också, men det funkar bara inte! /---/ Deras osäkerhet påverkar ju en negativt, dom måste bara lära sig!” (B.15)

7. ANALYS

7.1 Avsaknaden av en rättsligt bindande definition av brottsofferbegreppet

Polisens riktlinjer och skyldigheter enligt lag

Brottsoffer definieras enligt polisens riktlinjer som fysiska personer som utsatts för ett brott och myndigheten verkar sträva efter att använda sig av att i handlingsplanen använda sig av brottsofferbegreppet framför målsägandebegreppet. Diskussionen kring brottsofferbegreppet och användandet av detta i relation till målsägandebegreppet är dock inte på något sätt mer uttömmande än den brottsofferdiskussion som förts tidigare i proposition 2000/2001:79 eller SOU 1998:40 och den kompletterar heller inte de diskussioner som gjorts i tidigare forskning gällande brottsofferdefinitionens betydelse för hur olika brottsoffer bemöts och hanteras av rättsväsendet. Diskussionen ges dessutom i förhållande till dess vikt samt den totala längden på handlingsplanen väldigt lite utrymme. Istället för en uttömmande diskussion kring

brottsofferbegreppet och dess betydelse för myndighetens brottsofferarbete i det stora hela ägnas majoriteten av handlingsplanens utrymme istället till konkreta handlingsanvisningar som rör ämnen som samverkan och information. Även diskussionen kring brottsoffers heterogenitet får förhållandevis lite utrymme. Varken i handlingsplanen eller lagstiftning är detta något som behandlas mer ingående.

Åklagarmyndighetens riktlinjer och skyldigheter enligt lag

Precis som i polisens handlingsplan tar åklagarmyndighetens handlingsplan upp vem som ska anses vara ett brottsoffer och även här definieras brottsoffer som fysiska personer som drabbats av någon form av skada i samband med brott. Till skillnad från polisen verkar dock inte åklagarmyndigheten vara mer positiv att använda någon av brottsoffer- eller målsägandebegreppet framför det andra. Diskussionen kring brottsofferbegreppets betydelse har precis som när det gäller polisens riktlinjer inte fått något större utrymme. Istället tillåts konkreta riktlinjer gällande exempelvis rutiner kring målsägandebiträde ta stor plats. Vidare är åklagarnas rättsligt bindande skyldigheter gentemot brottsoffren relativt få och rör framför allt deras skyldighet att vid tillräckliga bevis för att ett brott begåtts väcka åtal. Problematiken kring att alla brottsoffer inte är lika belyses även det väldigt kortfattat i handlingsplanen och belyses inte alls i lagstiftning, och varken kompletterar eller utvecklar polisens diskussion eller de diskussioner som gjorts vid tidigare utredningar eller forskning.

Betydelsen av avsaknaden av en rättsligt bindande definition av brottsofferbegreppet för rättsväsendet

Brottsofferbegreppet saknar alltså juridisk innebörd då begreppet saknar legaldefinition. Det är tydligt att rättsväsendet vill försöka använda sig av det vidare brottsofferbegreppet framför målsägandebegreppet. Eftersom det endast är målsägandebegreppet som har någon verklig innebörd rent juridiskt går det dock inte att hålla isär begreppen och begreppet brottsoffer blir därför mer eller mindre beroende av målsägandebegreppet när det kommer till tillämpningen av handlingsplanerna. Detta innebär att det blir väldigt svårt att hänvisa hanteringen av en specifik typ av brottsoffer till det som står i handlingsplanerna då lagen enbart nämner vem som är målsägande. Lagstiftaren verkar även enligt förarbeten mer positiv till att använda sig av målsägandebegreppet trots att lagstiftaren gärna vill tala om målsäganden som brottsoffer. Trots detta har brottsofferbegreppet, som är ett allmänt vedertaget begrepp inom den juridiska doktrinen, icke desto mindre betydelse för det rent praktiska arbetet inom rättsväsendet. Det är nämligen oftast först när en person som blivit utsatt för ett brott får status som brottsoffer han eller hon kan få det stöd och den hjälp som denne behöver (Fransson 2004, s. 50). Detta är lite

motsägelsefullt då målsägandebegreppet och brottsofferbegreppet blir beroende av varandra trots att det ena är betydligt mer avgränsat än det andra samtidigt som det andra inte har någon, i lagens ögon, juridisk betydelse. Att det dessutom finns en mängd definitioner av brottsofferbegreppet underlättar absolut inte och det faktum att det saknas en allmänt erkänd definition av begreppet ställer stora krav på varje enskild polis och åklagare. Begreppet målsägande som det används i lagen är dock väldigt snävt och innefattar inte alla individer som allmänt sett anses vara ett brottsoffer. Problemet med avsaknaden av dels en definition av brottsofferbegreppet och dels av detta begrepp i lagen får stora konsekvenser för rättsväsendets brottsofferarbete vilket i förlängningen genererar negativa konsekvenser för de så kallade icke ideala brottsoffren. Detta är något som styrker Franssons (2004) tankar om att synen på brottsoffer och brottsofferdiskursen är avgörande för hur brottsoffer bemöts och hanteras. Trots detta envisas rättsväsendet med att använda sig av brottsofferbegreppet i handlingsplanerna vilket kan tyckas vara bra men problemet blir då att alla brottsoffer som generellt sett inte innefattas av målsägandebegreppet, exempelvis barn som bevittnar våld mellan närstående, inte heller innefattas av handlingsplanernas regler. Detta då personer som inte får status som målsäganden inte anses vara ett brottsoffer vilket därmed innebär att de har sämre möjlighet att få tillgång till den hjälp som beskrivs i handlingsplanerna. I bjärt kontrast med Larssons (2007) tankar visar denna studie på att avsaknaden av tydliga brottsoffer- och målsägandedefinitioner absolut skapar problem. Eftersom de handlingsplaner och rättsligt bindande regler som rättsväsendet har att förhålla sig till, på ett så otydligt och otillräckligt sätt påpekar att alla brottsoffer inte kan hanteras på samma sätt är det inte konstigt att rättsväsendet inte riktigt vet hur de ska bete sig i frågan.

7.2 Personer med NPF som icke ideala brottsoffer

Under arbetets gång har jag flera gånger fått frågan ”Men är inte personer med ett funktionshinder de absolut mest ideala brottsoffren?”. Beroende på hur Christies tankar om ideala och icke ideala brottsoffer (Lindgren 2004) tolkas så kan individer med funktionshinder både ses som ideala och icke ideala, främst beroende på vilken typ av funktionshinder de har. En blind person som på väg hem från bingon, mitt på dagen, blir överfallen, rånad och misshandlad kan tänkas vara ett väldigt idealt brottsoffer som med all säkerhet vinner många sympatier. Ett fall som involverar en person med ett NPF utgör dock oftast ett betydligt mer komplext fall än det med den blinde då de både trots och tack vare sitt funktionshinder faller under kategorin icke ideala brottsoffer.

Fördomsproblemet

NPF-brottsoffers förutfattade bild av hur rättsväsendet fungerar och hur dessa brottsoffer i allmänhet förväntar sig att bli bemött av rättsväsendet kan skapa problem vid deras kontakt med rättsväsendet. Problemen kan innebära att de antingen inte vet hur de ska bete sig för att samarbeta med polis och åklagare för att kunna fälla gärningsmännen eller, i värsta fall, att händelsen inte ens anmäls. Dessa fördomar eller denna inställning till rättsväsendet från NPF-brottsoffers sida innebär att de kan få problem med att hävda sin status som just ett offer vilket blir en av de bidragande faktorerna till att NPF-brottsoffer kan anses vara ett icke idealt brottsoffer. De saknar förmåga och inflytande för att kunna hävda sin status som offer enligt Christies sjätte punkt på definitionen av ett idealt brottsoffer (Lindgren 2004).

Trovärdighetsproblemet

NPF-brottsoffer uppfyller inte heller andra eller tredje punkten på Christies egenskaper för det ideala brottsoffret (Lindgren 2004). Att vissa brottsoffer på något sätt själva kan ha bidragit till brottet innebär inte att de har mindre rätt att få hjälp och stöd. Personer med ett NPF har ofta stora problem med sociala interaktioner vilket kan ställa till det för dem och NPF-brottsoffer kan i många fall själv varit delaktig i händelsen som lett till brottet. Deras problem med sociala interaktioner ökar även risken för att de utnyttjas och utsätts för brott något som innebär att NPF-brottsoffers medverkan i den brottsliga handlingen inte bör vara en anledning till undantag från offerstatusen. Det handlar istället om att de kan vara brottsoffer från två perspektiv. Detta kan exempelvis handla om att NPF-brottsoffret genom övertalning och utnyttjande blivit lurad till att delta i den brottsliga handlingen, utan att själv inse sin roll i det hela. Om NPF-brottsoffret varit inblandad i brottet innebär det dock oftast att denne inte uppfyller den andra punkten på Christies egenskapslista för det ideala brottsoffret då det kan vara svårt att anse att brottsoffret är involverad i en respektabel aktivitet om denne själv på något sätt bidragit till brottet (Lindgren 2004). Om NPF-brottsoffret på något sätt varit delaktig i den brottsliga händelsen påverkar det även den tredje punkten på Christies idealofferdefinition (Lindgren 2004.). Om NPF-brottsoffret själv varit delaktig i brottet så innebär det att offret inte varit på väg till en plats som denne inte kan förebrås för. Personen har nämligen sannolikt befunnit sig på platsen medvetet och av fri vilja. Om ett NPF-brottsoffer på något sätt varit delaktig i brottet kan dessutom gärningsmannen inte beskrivas i negativa termer, i alla fall inte i mer negativa termer än offret. Då tidigare studier pekar på att livssituationen för personer med funktionshinder i högre grad än personer utan funktionshinder riskeras att präglas av beroende och maktlöshet i relation till anhöriga och

samhället i övrigt (Malmberg & Färm 2008) innebär detta att personer med funktionshinder ofta inte har något annat val än att till stor del förlita sig på att andra hjälper dem. Detta i sin tur innebär att personer med funktionshinder om de utsätts för brott inte sällan har någon form av relation till sina gärningsmän vilket innebär att de inte heller uppfyller den femte punkten på Christies definition av det ideala offret (Lindgren 2004).

Kunskaps- och kommunikationsproblemet

Eftersom NPF som funktionshinder inte påverkar individens styrka på ett fysiskt synbart sätt så är det även svårt att säga att NPF-brottsoffer stämmer in på den fjärde punkten på Christies definition av idealoffret (Lindgren 2004). En stor del av NPF-brottsoffers problem vid kontakten med rättsväsendet rör den bristande kunskapen och förståelsen för deras funktionshinder från rättsväsendets sida. Problemet med personer med NPF är att de oftast inte ser svaga ut, varken fysiskt eller psykiskt. De kan tvärtom ofta anses vara starka då deras funktionshinder inte syns fysiskt samtidigt som de psykiskt, ibland med viss hjälp som exempelvis medicinering, klarar av att leva vad man kan kalla ett normalt liv. Kombinationen av att NPF som funktionshinder är ett relativt osynligt funktionshinder och rättsväsendets bristande kunskap om funktionshindret innebär att det är svårt att se ett NPF-brottsoffer som svagt. De egenskaper som ett NPF-brottsoffer har till följd av sitt funktionshinder tolkas på grund av en brist på kunskap istället som signaler på att denne känner sig extremt obekvämt i situationen vilket i sin tur kan tolkas som att personen har något att dölja. Ett NPF-brottsoffer kan förvisso utifrån psykisk stabilitet och förmåga att hantera och bearbeta olika händelser och situationer anses vara i underläge, men generellt sett är personer med ett NPF inte underlägsen en person utan ett NPF. Tillsammans med det tidigare nämnda problemet med att beskriva NPF-brottsoffers gärningsmän i negativa termer är det väldigt svårt att beskriva NPF-brottsoffer som ett idealt brottsoffer.

Betydelsen av statusen icke idealt brottsoffer för NPF-brottsoffer

Enligt ovan analys är NPF-brottsoffer absolut att betrakta som icke ideala brottsoffer. Ett brott, oavsett hur trivialt brottets natur kan anses vara, kan få stora konsekvenser för ett NPF-brottsoffer och kontakten med rättsväsendet kan ofta upplevas minst lika traumatiskt som den brottsliga händelsen i sig. Rättsväsendet kan inte lägga någon skuld på personer med NPF för att de inte uppfyller de krav de ställer på dem utan det handlar om en tvåvägskommunikation där det ligger lika mycket ansvar på rättsväsendet att de agerar på ett sådant sätt att det hjälper brottsoffret, oavsett om denne har ett NPF eller ej. Det är tydligt att den kompetens som behövs för att tillförsäkra att NPF-brottsoffer får den hjälp och det stöd de behöver saknas. Att

det brister i kunskap och kommunikation när rättsväsendet ska arbeta med NPF-brottsoffer handlar både om det första stadiet när brottsoffer kommer i kontakt med rättsväsendet men även i ett senare skede. På grund av en bristande kunskap från rättsväsendets sida bemöts NPF-brottsoffer vid första kontakten ofta på fel sätt. Det kan handla om enkla saker med allt från kroppsspråk till hur frågor ställs. Detta i sin tur påverkar kommunikationen mellan parterna då NPF-brottsoffer exempelvis ofta har svårigheter med att läsa av kroppsspråk och minspel och ofta har problem med att besvara frågor i flera led. Problem som dessa kan leda till att polis och åklagare stöter på svårigheter i förundersökningar och i värsta fall att åtal över huvudtaget inte väcks, på grund av bristande vittnesmål från brottsoffret. I ett andra stadium handlar det om en förståelse för NPF-brottsoffer och deras behov när det kommer till själva huvudförhandlingen. Att avlägga ett vittnesmål rörande en obehaglig händelse framför en mängd olika okända personer i en helt obekant miljö kan innebära en otrolig påfrestning för vem som helst. Att dessutom ha ett NPF som exempelvis kan innebära att de har social fobi eller svårt att förstå sig på vissa sociala situationer gör en normal huvudförhandling nästintill omöjlig att genomföra. Speciellt om målet i huvudsak hänger på brottsoffrets vittnesmål.

7.3 Avsaknaden av ett fungerande arbete kring de så kallade icke ideala brottsoffren

Resultaten från denna studie visar att det existerar en diskrepans mellan polis och åklagares regler och riktlinjer och deras praktiska arbete när det kommer till brottsoffer. Att alla personer är olika kan tyckas vara ett uppenbart faktum. Det kan dock tänkas vara detta i kombination med att reglerna i handlingsplanerna som rättsväsendet använder sig av är väldigt vaga som orsakar problemen som existerar när det kommer till brottsofferarbetet. Att personer är olika, reagerar olika och därmed behöver bemötas på olika sätt berörs inte speciellt utförligt i handlingsplanerna och behandlas i stort sett inte alls i de lagar som polis och åklagare har att förhålla sig till. Båda handlingsplanerna påpekar att alla brottsoffer har rätt att bli bemötta på ett korrekt sätt men rättsväsendet specificerar aldrig närmare vad som menas med ett korrekt sätt. Utifrån normmodellens begrepp (Hydén 2002) finns det flera anledningar till varför de teoretiska normerna inte fungerar i praktiken. Enligt normmodellen är en individs handlingar kopplade till dennes kunskap och kognition (K) som i sin tur är en förutsättning för att individen ska utveckla en vilja (V) att agera men för att viljan och kunskapen ska få genomslag måste det även finnas möjligheter (SM) att realisera handlingen (Hydén 2002).

Vilja och värderingar (V)

Viljedimensionen belyser vilka drivkrafter och värderingar som ligger bakom problematiken kring de icke ideala brottsoffren inom rättsväsendet. Det verkar enligt intervjuerna finnas en stark vilja både bland poliser och åklagare att bemöta alla brottsoffer på ett korrekt sätt, de vill självklart att alla individer som kommer i kontakt med dem uppskattar deras arbete. Att det existerar en vilja inom rättsväsendet i allmänhet och även en vilja hos lagstiftaren att utveckla ett fungerande brottsofferarbete kan styrkas med de framtagna handlingsplanerna. Enligt intervjuerna finns det även en stark vilja bland polis och åklagare att öka kunskapen om olika typer av brottsoffer då flera påpekar att det inom rättsväsendet idag sällan finns nog med kompetens för att faktiskt bemöta de personer som tillhör olika grupper av så kallade icke ideala brottsoffer på bästa sätt. Viljan att skapa ett fungerande brottsofferarbete inom rättsväsendet är med andra ord inte det primära problemet. Det finns en stark vilja att alla typer av brottsoffer ska bemötas på ett korrekt sätt och få den hjälp de behöver men just denna vilja är starkt kopplad till samvete och moral. Vi vill tro att alla som exempelvis blivit misshandlade förtjänar att få samma hjälp och därmed ska omfattas av brottsofferbegreppet, detta för att vårt samvete talar om det för oss. Problemet blir dock att denna samvetesvilja kanske inte överensstämmer med den vilja som kan kopplas till sådant som makt och politiska intressen. Inom tidigare forskning har fokus på funktionshindrade som brottsoffer till stor del legat på kvinnor och barn med funktionshinder och brotten som uppmärksammats har i mångt och mycket handlat om sexualbrott (BRÅ-rapport 2007:26). Då en stor del av forskningen styrs av politiska intressen talar detta om för oss att de huvudsakliga brottsoffren med funktionshinder utgörs av kvinnor och barn som blivit utsatta för sexualbrott och att män som utsätts för andra typer av brott, är undantaget. Att denna vilja kanske inte är så djupgående som rättsväsendet vill påstå att den är kan även styrkas med de resursbrister som påpekats i intervjuerna. Brottsofferarbetet inom rättsväsendet blir en ekonomisk fråga som påverkar rättsväsendets vilja att förändra och förbättra brottsofferarbetet.

Kunskap och kognition (K)

Det finns idag så pass mycket kunskap inom rättsväsendet för att de ska vara medvetna om det faktum att brottsoffer reagerar på olika sätt och därmed måste hanteras på olika sätt. Det som saknas är dock kunskapen för att kunna anpassa arbetet efter dessa grundläggande kunskaper och följden av detta blir att vissa brottsoffer inte får den hjälp de behöver, något som styrker Moriarty och Roberts (2008) tidigare resultat. Dels saknas det specialkompetens om olika icke ideala brottsoffer hos polis och åklagare för att de ska kunna bemöta dessa

brottsoffer på bästa sätt. Detta handlar både om att anställda inom rättsväsendet saknar kunskap innan de blir en del av rättsväsendet samtidigt som utbildningen inom rättsväsendet är otillräcklig. För att komma till rätta med detta problem måste en förändring gällande utbildningen ske. Övriga yrken bör få möjlighet till att ta större plats inom rättsväsendet. Främst när det kommer till polisen talas det om den så kallade ”poliskulturen” som bland annat innebär att poliser anser sig ha bättre kunskap om hur människor fungerar än vad andra yrkeskategorier har (Lindgren 2004, s. 327) och det handlar då om en sorts tradition som med sitt fäste påverkar kunskapen inom rättsväsendet. Förutom den bristande allmänna kunskapen saknas även ett fortsatt utbildningsfokus inom rättsväsendet då det idag saknas kontinuerlig utbildning inom ämnen relaterade till brottsoffer. Enligt tidigare forskning saknas det idag statistik kring funktionshindrade brottsoffer (se Lewin 2002, Malmberg och Färm 2008) vilket har orsakat en form av osynlighet gällande funktionshindrade brottsoffer. För att kunna åtgärda dessa brottsoffers osynlighet måste rättsväsendet göra vissa förändringar, något som BRÅ redan framhållit (BRÅ-rapport 2007:26). Att öka kompetensen inom rättsväsendet är absolut nödvändigt för att få bukt med funktionshindrade brottsoffers osynlighet. En avgörande faktor för att lyckas med detta går att koppla till just polis och åklagares kompetens kring denna grupp. Om funktionshindrade personer som brottsoffergrupp idag inte uppmärksammas inom rättsväsendet, hur ska de då i framtiden uppmärksammas mer om det inte finns nog med kunskap för att över huvudtaget lägga märke till dem? Det skapar en ond cirkel som inte går att bryta då det inte går att hitta en startpunkt. Resultatet från denna studie visar även på att det finns en kunskap i form av erfarenhet som står i vägen för att alla brottsoffer ska bemötas på ett bra sätt och få den hjälp de behöver. Inom rättsväsendet finns det negativa erfarenheter från fall med funktionshindrade som icke ideala brottsoffer inblandade. En polis (P.6) hänvisar till problem med exempelvis lögn, misstag och liknande där potentiella funktionshindrade brottsoffer hävdar en sak men efter en utredning visar det sig att ingenting är sanning. Utöver denna brist på ren teoretisk kunskap finns även tendenser till brist på allmän kunskap inom rättsväsendet. Detta handlar om rättsväsendets kunskaper om deras egna möjligheter till att påverka arbetet kring brottsoffer. Resultaten från denna studie pekar mycket på att rättsväsendet har svårt att se förbi det rent konkreta brottsofferarbetet som exempelvis innefattar formella arbetsrutiner.

Resultaten från denna studie pekar även på en ”omvänd kunskapsbrist”, det vill säga en kunskapsbrist bland brottsoffren om hur rättsväsendet fungerar. Få personer som inte arbetar inom rättsväsendet eller på annat sätt kommit i kontakt med rättsväsendet besitter idag någon

väsentlig kunskap om hur det svenska rättsväsendet är uppbyggt och fungerar. Om en person då blir utsatt för ett brott och saknar kunskap om hur den rättsliga processen fungerar skapar detta självklart en osäkerhet från brottsoffrets sida då de varken vet vad som förväntas av dem själva eller hur rättsväsendets arbete fungerar. Denna osäkerhet kan i sin tur bidra till att brottsoffer har ouppnåeliga krav på rättsväsendet vilket påverkar hur de upplever kontakten med rättsväsendet.

System och möjligheter (SM)

I dagsläget saknas även möjligheten för att den förändring inom arbetet med brottsoffren som rättsväsendet vill ska ske faktiskt ska kunna ske. Anledningen till detta kan kopplas till systemmöjligheter. Eftersom personer med funktionshinder utgör en så liten del av brottsoffergruppen menar polis och åklagare att det idag saknas resurser för att öka kompetensen inom detta område. Bara för att det idag saknas bevis på att funktionshindrade brottsoffer är en hårt utsatt grupp innebär det dock inte att de inte existerar, något som både Lewin (2002) och Malmberg och Färm (2008) tidigare framhållit. Även Lindgren (2004) har lyft fram det faktum att polisen gärna vill skylla de befintliga bristerna gällande brottsofferarbetet på bristande resurser men menar att det istället för bristande resurser handlar om att använda rättsväsendets befintliga resurser på rätt sätt. Att det idag saknas kontinuerlig utbildning i brottsofferfrågor inom rättsväsendet får inte vara något som accepteras med hänvisning till just bristande resurser och att olika brottsoffergrupper innefattar för få individer då denna brottsoffergrupp med all säkerhet är större än vad det ser ut samtidigt som det går att, om inte åtgärda problemen helt och hållet, åtminstone göra förbättringar utifrån befintliga resurser. Det handlar med andra ord om att organisera brottsofferarbetet inom rättsväsendet på ett sådant sätt att fokus på brottsoffren lyfts fram ytterligare något som idag är omöjligt i och med avsaknaden av tydliga direktiv från ledningen inom rättsväsendet. Vidare påpekar såväl NPF-brottsoffren som rättsväsendet själva att dagens svenska rättssystem inte är uppbyggt för att passa alla individer. Det är ett väldigt formellt och stramt system som inte är anpassat för att hjälpa de personer som av någon anledning har problem att göra sig gällande. Rättsväsendet är uppbyggt med utgångspunkten att alla människor har samma förmåga att redogöra för en viss händelse något som kan skapa problem för dem som av vissa anledningar inte besitter denna förmåga. Svårigheten för brottsoffer med funktionshinder att berätta sammanhängande och detaljerat har påpekats tidigare av Handikappförbunden (2011, s. 61) vilket är ytterligare ett tecken på att

systemdimensionen står i vägen för funktionshindrade brottsoffers möjlighet att få hjälp av rättsväsendet.

8. SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Slutsatsen av denna studie är först och främst att det saknas en tydlig brottsofferdefinition inom rättsväsendet vilket står i vägen för de icke ideala brottsoffrens möjlighet att få den hjälp och det stöd de har rätt till från rättsväsendet. Detta bekräftar indirekt Christies tankar om idealoffret (Lindgren 2004) och visar på att diskussionen kring idealoffret inte enbart är teoretisk utan har viss förankring i verkligheten. Kontentan av det hela är att sociala normer istället för rättsliga får en stor betydelse inom rättsväsendet. Trots att exempelvis ett barn som bevittnat våld mellan närstående kanske i ett specifikt fall inte får titeln målsäganden anser förmodligen de flesta ändå att barnet är ett offer. Personen i fråga går då inte under beteckningen målsäganden men bemöts med all sannolikhet med vänlighet och får utan problem all tillgänglig hjälp och allt tillgängligt stöd från rättsväsendet. Till skillnad från detta barn kommer den prostituerade kvinnan som blir våldtagen, drogmissbrukaren som blir rånad eller den småkriminelle killen som blir misshandlad på krogen, trots att de alla kan räknas som målsäganden, förmodligen aldrig få samma hjälpande hand av rättsväsendet. I vissa fall när synen på ett offer stämmer in räknas personen inte som målsäganden och när målsägandebegreppet stämmer in faller synen på brottsoffret. För att få bukt med synen på det ideala brottsoffret och dess påverkan på rättsväsendets arbete bör en konkretisering av de rättsliga normerna ske så att de får ett sådant starkt fäste att de kan strida med de sociala normerna. På så sätt kan de rättsliga normerna påverka de sociala normerna, något som i sin tur kan påverka handlingarna. Att förvänta sig att precis alla brottsoffer ska känna sig totalt nöjda med rättsväsendets arbete kan tyckas vara ett tämligen ambitiöst och utopiskt mål. Eftersom det är människor som skapar lagen och utgör rättsväsendet är det omöjligt att helt utplåna brottsofferfrågans subjektiva sida, vem som anses vara ett brottsoffer kommer alltid att vara en högst subjektiv fråga. Om rättsväsendet tar ställning med sitt arbetssätt och lagstiftaren tar ställning genom att skapa konkreta rättsliga normer finns det dock en större chans för att alla typer av brottsoffer, inte behandlas lika, utan efter deras egna förutsättningar behandlas och bemöts på bästa sätt av rättsväsendet. Om samhället genom lagstiftning, i normteoritermer kallat ”börat” (Baier & Svensson 2009), tydligt definierar vem som anses vara ett brottsoffer elimineras därmed problem på flera nivåer. För det första försvinner eller åtminstone minskar de eventuella problem som uppstår i och med handlingsplanernas användande, det vill säga ”varat”, av brottsofferbegreppet och den gällande användningen av

målsägandebegreppet. Om det i lagen existerar en tydlig definition av vem som anses vara ett brottsoffer så kan denna definition användas när polis och åklagare arbetar utifrån sina handlingsplaner. Om lagstiftaren sedan väljer en vidare definition av brottsofferbegreppet än vad målsägandebegreppet idag tillåter minskar även risken för att vissa brottsoffer ”faller mellan stolarna” dramatiskt. Detta skulle innebära att en större mängd brottsoffer har möjlighet att åberopa sina rättigheter till hjälp och stöd, detta oavsett om dessa får status som målsäganden eller ej, något som kan anses vara positivt ur flera olika perspektiv. Majoriteten av de personer som blivit utsatta för ett brott behöver någon form av hjälp, exempelvis medicinsk, psykisk eller social hjälp, och detta är något som oftast behövs oavsett vad som sker med gärningsmannen. Utifrån detta skulle en separation i lagen mellan målsägandebegreppet och brottsofferbegreppet ha en stor betydelse för hur brottsoffer hanteras då deras rättigheter i form av brottsoffer skulle tillförsäkras oavsett hur deras status som målsäganden ser ut. För det andra skulle det genom en tydlig definition av brottsofferbegreppet i lagen gå att tackla problemen som uppstår utifrån synen på ideala och icke ideala brottsoffer som teoretiskt sett existerar i samhället och som enligt tidigare studier i praktiken existerar inom rättsväsendet (se bl.a. Lindgren 2004). Om lagstiftaren kan ta sig an att föra in en tydlig definition av ett sådant viktigt begrepp som brottsoffer i lagstiftningen, det vill säga tydligt definiera ”börat”, har rättsväsendet inget annat val än att applicera detta på sitt arbete, det vill säga ”varat”, något som sedan kan påverka samhället i det stora hela. Om detta innebär att lagstiftaren inför någon form av lag gällande brottsoffer som exempelvis tydligt talar om att alla personer som direkt utsatts för ett våldsbrott har vissa specifika rättigheter, oavsett övriga omständigheter, minskar risken för att vissa brottsoffer inte får det stöd som de behöver. I relation till uppsatsens rättssociologiska ansats och Mathiesens (2005) tre centrala frågeställningar skulle alltså en rättsligt bindande brottsofferdefinition i förlängningen kunna handla om hur rättsreglerna kan påverka samhället. Rättssociologin handlar om hur samhället och rätten är sammanvävda och samspelar med varandra (Mathiesen 2005) och om lagstiftaren genom lagen först ändrar synen på brottsoffer inom rättsväsendet kan detta sedan få konsekvenser för hela samhällets normer om brottsoffer. Med andra ord handlar det om att vara tydlig med hur normens ”börat” ser ut för att kunna påverka ”varat”.

Normmodellen och denna studies empiriska resultat bidrar dessutom till en ökad förståelse för varför det praktiska brottsofferarbetet stöter på problem, det vill säga vilka de konkreta orsakerna är. Det är tydligt att rättsväsendet har skapat handlingsplaner som ska styra

brottsofferarbetet inom myndigheterna men saknar framför allt kunskapen för att dessa riktlinjer ska få något fäste i praktiken. För att åtgärda de problem som NPF-brottsoffer stöter på i kontakten med rättsväsendet måste NPF-brottsoffren känna att de har ett stöd från rättsväsendet. Detta är en evolutionsprocess som måste få ta tid men för att en attitydförändring från en sida ska ske måste det göras förändringar på den andra sidan också. Genom att öka den otillräckliga kunskapen om personer med NPF inom rättsväsendet kan rättsväsendet få bukt med de kunskaps- och kommunikationsproblem som existerar samtidigt som de genom ökad förståelse för personer med NPF sakta men säkert kan bygga förtroendet för rättsväsendet och dess aktörer. Om lagstiftaren vill att handlingsplanerna inom rättsväsendet ska få verklig genomslagskraft måste de visa på detta även från annat håll. Politiker måste våga föra upp diskussionen kring brottsoffer som kan kännas obekväma att tala om, det vill säga många icke ideala brottsoffer som exempelvis prostituerade och missbrukare, för att på så sätt belysa det faktum att alla personer kan bli drabbade av ett brott och därmed även vara ett brottsoffer. Vidare tyder resultaten från denna studie på att avsaknaden av ett allmänt erkännande inom rättsväsendet av de icke ideala brottsoffrens existens och deras situation är ytterligare ett av hindrena för att de icke ideala brottsoffren ska få den hjälp de behöver och har rätt till. Som både NPF-brottsoffren själva och även personer på myndigheterna påpekar är rättssystemet idag inte uppbyggt för att passa alla individer. Detta tyder på att det även är av stor vikt att en större förändring av hela rättssystemets uppbyggnad görs för att alla individer ska kunna åberopa sina rättigheter på bästa sätt. Utifrån detta kan det inte enbart konstateras att det existerar problem inom brottsofferarbetet utan analysen utifrån normmodellen har även bidragit till att identifiera vilka dessa problem är.

Så här i slutet av denna uppsats är det även viktigt att notera att dessa resultat och slutsatser gäller specifikt utifrån denna studies avgränsningar och urval. Det är inte bara möjligt att problemen för andra typer av icke ideala brottsoffer kan bero på andra faktorer än vad denna studie har belyst, det finns förmodligen även stora skillnader beroende på vilken typ av funktionshinder man väljer att studera samt om man väljer att studera kvinnor istället för män. Det går bland annat att spekulera i huruvida kvinnor med ett NPF skulle klassas som icke ideala brottsoffer på samma grunder som män eller om de rentav skulle klassas som ideala brottsoffer samt om det finns någon skillnad i utsatthet mellan könen.

Kort sagt kan man påstå att rättsväsendet börjat i fel ände för att få brottsofferarbete på rätt köl. Utifrån denna studies resultat och analys är det tydligt att det existerar en diskrepans mellan polis och åklagares riktlinjer och regler och det praktiska brottsofferarbetet inom

myndigheterna. Det är uppenbart att rättsväsendet vill att alla brottsoffer ska känna att de blivit bemötta på ett korrekt sätt och de strävar efter att uppnå detta men på grund av de problem som denna studie belyser verkar det ändå som att rättsväsendet inte vet vem eller vad de arbetar för. Detta leder tankarna vidare till att rättsväsendet kanske fortfarande egentligen inte vill ha sitt fokus på brottsoffren utan hellre strävar efter att jaga gärningsmännen. Rättsväsendet bör utifrån detta fråga sig, vem arbetar de egentligen för?

8.2 Förslag till fortsatt forskning

Trots att forskningen kring brottsoffer är väldigt omfattande anser jag att det finns behov av ytterligare studier. Området är långt ifrån mättat på kunskap och forskningen om funktionshindrade brottsoffer tillhör den del av brottsofferforskningen som är minst omfattande. En stor del av den tidigare forskningen har sitt fokus på våld mot kvinnor med funktionshinder, då framförallt kvinnor med psykiska funktionshinder (BRÅ-rapport 2007:26, s. 25), vilket innebär att fler studier med fokus på män med ett funktionshinder är önskvärda. Genom att införa ett genusperspektiv vid urvalet för framtida studier skulle man bland annat i större utsträckning kunna belysa skillnader och likheter. Att det idag saknas utförlig statistik på hur stort problemet med funktionshindrades kontakt med rättsväsendet är ett problem i sig. Ytterligare studier bör därför i första hand göras för att kartlägga hur utbrett problemet med funktionshindrades kontakter med rättsväsendet är. Utifrån denna uppsats är det även viktigt att studier som belyser skillnader mellan funktionshindren görs. Tidigare forskning framhåller även det faktum att det idag råder en viss förvirring gällande vem som ska anses vara ett brottsoffer samtidigt som synen på brottsoffer och brottsofferdiskursen är avgörande för hur brottsoffer bemöts och vilket stöd de får, något som denna studie bekräftar. För att komma till rätta med detta problem bör en konkret brottsofferdefinition tas fram och helst föras in i lagen för att tillförsäkra maximal genomslagskraft. För att detta ska kunna genomföras måste dock fler studier gällande vem som faktiskt ska anses vara ett brottsoffer göras för att kunna skapa en korrekt definition av begreppet.

KÄLLFÖRTECKNING

Baier, M & Svensson, M, 2009. *Om normer*, Malmö: Liber.

Brottsförebyggande rådet, 2002. Våldtäkt – när offret får skulden, *Apropå*, nr 5 [elektronisk version].

Brottsförebyggande rådet. BRÅ Idéskrift nr 15, *Brottsoffer – Perspektiv på det brottsförebyggande arbetet* [Elektronisk version].

Brottsförebyggande rådet. BRÅ-rapport 2007:9, *Förtroende för rättsväsendet - Resultatet från Nationella trygghetsundersökningen* [Elektronisk version].

Brottsförebyggande rådet. BRÅ-rapport 2007:26, *Våld mot personer med funktionshinder* [Elektronisk version].

Bryman, A, 2011. *Samhällsvetenskapliga metoder*, översättning: Björn Nilsson, [fackgranskning under ledning av Kjell Granström]. Malmö : Liber ekonomi.

Esaiasson, P, Gilljam, M, Oscarsson, H, Wängnerud, L. 2007. *Metodpraktikan – Konsten att studera samhälle, individ och marknad*, Vällingby: Norstedts Juridik AB.

FN, *Deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk*, resolution 40/34 den 29 november 1985.

Fransson, K, 2004. *Vad är ett brottsoffer? En kritisk diskursanalys av begreppet brottsoffer*, magisteruppsats, Linköping: Linköpings Universitet, Institutionen för tematisk utbildning och forskning.

Handikappförbunden, 2011. *Svenska funktionshinderrörelsens alternativrapport till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning* [Elektronisk version].

Heuman, L, 1973. *Målsägande*, Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag.

Hydén, H, 2002. *Normvetenskap*, Lund : Studentlitteratur [Elektronisk version].

Karlsson, L, 2007. *Psykologins grunder*, Lund: Studentlitteratur.

Kvale, S, 1997. *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund: Studentlitteratur.

Kvale, S & Brinkmann, S, 2009. *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund: Studentlitteratur

Lantz, A, 2007. *Intervjumethodik*, Lund: Studentlitteratur.

Larsson, L, 2007. *När brottsoffret är den enda bevisningen – En utredning av HD:s metod för utsageanalys samt målsägandens partsställning i bevissyfte*, Lund: Lunds Universitet, Juridiska fakulteten.

Lewin, B, 2002. *Vem bryr sig? Om osynlighet och rättssäkerhet för brottsoffer med funktionshinder*, Umeå: Brottsoffermyndigheten.

Lindgren, M, Pettersson K-Å, Hägglund, B, 2001. *Brottsoffer från teori till praktik*, Stockholm: Jure CLN AB.

Lindgren, M, 2004. *Brottsoffer i rättsprocessen – Om ideala brottsoffer och goda myndigheter*, Stockholm: Jure Förlag AB.

Malmberg, D & Färm, K, 2008. *Dolda brottsoffer. Polismyndighetens och socialtjänstens hantering av brott och övergrepp mot personer med funktionshinder*, Uppsala: Uppsala Universitet.

Mathiesen, T, 2005. *Rättsväsendet i samhället*, Lund: Studentlitteratur.

Moriarty, L J & Roberts, A R, 2008. Controversial and Critical Issues with Crime Victims: Current Research Begins to Reconcile the Debates. *Victims and Offenders*, No. 3, pp 127-130 [Elektronisk version].

Rikspolisstyrelsen 2001. RPS-rapport 2001:1, *Brottsoffer – En handledning för Polisens del i lokalsamhällets brottsofferstödjande arbete* [Elektronisk version].

Rikspolisstyrelsen 2003. *Brottsofferarbete inom polisen - En nationell handlingsplan* [Elektronisk version].

Riksåklagaren, 2003. *Brottsoffer – En redovisning av tre regeringsuppdrag* [Elektronisk version].

Sicurella, S, 2008. Victims of crime and society: student's opinion. *Rivista di Criminologia, Vittimologia e Sicurezza* Vol. 2 No. 3, pp 69-77 [Elektronisk version].

Svenning, C, 2003. *Metodboken*, Eslöv: Lorentz Förlag [Elektronisk version].

Trost, J, 2007. *Enkätboken 3:e upplagan*, Lund: Studentlitteratur.

Willner, P, 2011. Assessment of capacity to participate in court proceedings: a selective critique and some recommendations. *Psychology, Crime & Law*, Vol. 17, No. 2, pp 117-131 [Elektronisk version].

Offentligt tryck

Proposition 1983/1984:111 med förslag till polislag, m.m.

Proposition 2000/2001:79 - *Stöd till brottsoffer*

SOU 1998:40 - *Brottsoffer. Vad har gjorts? Vad bör göras?*, Betänkande av Brottssofferutredningen

Elektroniska källor:

Samtliga elektroniska källor verifierades söndagen den 8 januari 2011.

Dagens Nyheter, artikel publicerad 9 oktober 2011, *Kvinnor med funktionshinder hårt våldsutsatta*. URL: <http://www.dn.se/nyheter/sverige/sextrakasserad-i-fardtjanstbilen>

Nationalencyklopedins hemsida
URL: <http://www.ne.se>

Sveriges Radio, artikel publicerad 30 juli 2010, *Funktionshindrade brottsoffer får för lite hjälp*. URL: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=3886531>

Sveriges Domstolars hemsida
URL: <http://www.domstol.se>

Vetenskapsrådets hemsida, dokument om forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning hämtad 7 november 2011.

URL:
http://www.vr.se/download/18.7f7bb63a11eb5b697f3800012802/forskningsetiska_principer_tf_2002.pdf

Åklagarmyndighetens hemsida
URL: <http://www.aklagare.se/>

Bilaga 1 - Foruminlägg

Hej!

Mitt namn är Emmy Holmlund och jag studerar rättssociologi vid Lunds Universitet. Jag arbetar nu under höstterminen 2011 med att färdigställa mitt examensarbete och har inriktat mig på ett ämne som rör så kallade icke ideala brottsoffer. Tidigare undersökningar har visat att brottsoffer som inte stämmer överens med den allmänt accepterade schablonbilden över hur ett brottsoffer ska vara kan få problem vid kontakten med rättsväsendet. Jag söker därför nu alla som kan tänkas ha en åsikt om och kunskaper om hur rätten, exempelvis polisen, bör agera när de bemöter brottsoffer med NPF. Jag söker även personer som har direkta erfarenheter av kontakt med rättsväsendet, ex polisen. Personer som själva har någon form av neuropsykiatrisk diagnos likväl som anhöriga (föräldrar, syskon) eller personal, som skulle vilja delta i min undersökning i form av en intervju. Materialet kommer att användas till min uppsats och jag garanterar fullständig anonymitet.

Om detta låter intressant, kontakta mig snarast möjligast, antingen via mail eller telefon så berättar jag mer.

Mobilnummer: 073-058 31 19

E-post: emmy.holmlund@hotmail.com

Vänliga hälsningar,

Emmy Holmlund

Student

Rättssociologiska enheten, Lunds Universitet

Bilaga 2 - Intervjumanualer

Intervjumanual polis

- Hur länge har du arbetat inom polisen och vilken roll hos polisen har du?
- Vilken kunskap om er handlingsplan, *Brottsofferarbetet inom polisen*, från 2003 har du?
- Hur tycker du att polisens brottsofferarbete fungerar?

Bra/dåligt, varför då?

- Vilka kunskaper om olika typer av brottsoffer har ni inom myndigheten?

Funktionshindrade brottsoffer, brottsoffer med NPF

- Har ni fått någon utbildning gällande brottsofferarbete, hur man bemöter brottsoffer?

Har alla fått denna utbildning?

Kontinuerlig utbildning?

- Hur tycker du att polisens samarbete med andra organisationer och myndigheter när det kommer till brottsofferarbetet fungerar?

Bra/dåligt, varför då?

Intervjumanual åklagare

- Bakgrund

Hur länge har du arbetat som åklagare?

Vilken roll inom åklagarmyndigheten har du?

- Frågor utifrån handlingsplanen

Vilken kunskap om er handlingsplan har du?

Hur tycker du att ert samarbete med andra myndigheter och organisationer fungerar när det kommer till brottsofferarbetet?

Hur fungerar ert arbete med särskilt utsatta/sårbara brottsoffer?

Hur fungerar era rutiner kring tillsättandet av målsägande biträde och särskild företrädare för barn?

Hur ser era informationsrutiner ut?

Får ni/har ni fått utbildning i brottsofferfrågor? (Vem erbjuds denna utbildning, kontinuerlig utbildning)

- Frågor om åklagararbetet

Åklagareetik och objektivitet:

Vilken kontakt har du med brottsoffer? (Telefon, mail, brev, innan rättegångsdagen, under rättegångsdagen, efter rättegångsdagen)

Har du upplevt att det varit något problem med din kontakt med brottsoffer?

Vilken kunskap om NPF har du?

Intervjumanual organisationer

- Vilka problem kan personer med NPF stöta på vid kontakten med rättsväsendet?
- Vilka förändringar skulle underlätta?
- Hur är den allmänna inställningen bland polis och åklagare till att öka kunskapen kring funktionshindrade som brottsoffer? Vill de lära sig?
- Anser du att ex polisen idag besitter nog med kunskap för att bemöta funktionshindrade och personer med NPF på ett bra sätt?
- Samarbetar polisen idag med några organisationer för ex utbildning?